

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИВАТНА УСТАНОВА ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
«БЕЙТ-ХАНА»

ВИПУСКНА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему:

**Формування міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів
ЗЗСО України у процесі навчання єврейської традиції**

Допущено до захисту на засіданні
кафедри педагогіки та психології

Протокол № від

Завідувач кафедри
д. пед. н., професор
Сапожников С. В.

Виконав: студентка П
курсу, групи ЗПО-22М

Спеціальності

013 Початкова освіта

Качур М. С.

Керівник: к. пед наук

Бакуліна Н. В.

Дніпро-2023

**ПРИВАТНА УСТАНОВА ЗАКЛАД ВИЩОЇ
ОСВІТИ
«МІЖНАРОДНИЙ ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ІНСТИТУТ
«БЕЙТ-ХАНА»**

Кафедра педагогіки і психології

Освітній ступінь: «Магістр»

Спеціальність 013 Початкова освіта

З А Т В Е Р Д Ж У Ю:

Завідувач кафедри _____

“ _____ ” _____ 2023 р.

**ЗАВДАННЯ
НА МАГІСТЕРСЬКУ РОБОТУ СТУДЕНТУ
Качур Мілані Сергіївні**

1. Тема дипломної магістерської роботи

«Формування міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів ЗЗСО України у процесі навчання єврейської традиції»

Керівник роботи Бакуліна Наталія Валеріївна,

к.п.н.

затверджені наказом вищого навчального закладу від

“ _____ ” _____ 2023 р. №

**2. Строк подання студентом роботи - 16 грудня
2023 року**

3. Вихідні дані до роботи навчально-методична

посібники за темою роботи

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки

(перелік питань, які потрібно розкрити):

Вступ. 1 Теоретичні засади проблеми формування міжкультурної компетентності учнів 2. Методологічні засади проблеми формування міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів у процесі навчання єврейської традиції. Висновки.

5. Перелік графічного матеріалу:

1. Напрями формування міжкультурної компетентності у країнах Заходу (за Л.Зданевич)
2. Підходи до вивчення проблеми теорії і практики формування міжкультурної компетентності учнів в освітньому середовищі початкової школи (за Н.Іванець)
3. Результати діагностування мотиваційно-ціннісного компонента міжкультурної компетентності (констатувальний етап, д.м.1)
4. Результати діагностування когнітивного компонента міжкультурної компетентності (констатувальний етап, д.м.2)
5. Результати діагностування діяльнісно-рефлексивного компонента міжкультурної компетентності (констатувальний етап, д.м.3)
6. Результати діагностування діяльнісно-рефлексивного компонента міжкультурної компетентності (констатувальний етап, д.м. 4)
7. Загальний рівень сформованості міжкультурної компетентності учнів на констатувальному етапі експерименту (%)
8. Результати діагностування когнітивного компонента міжкультурної компетентності (контрольний етап, д.м.2) Діяльнісно-рефлексивний
9. Результати діагностування діяльнісно-рефлексивного компонента міжкультурної компетентності (контрольний етап, д.м.3)
- 10.Результати діагностування діяльнісно-рефлексивного компонента міжкультурної компетентності (контрольний етап, д.м. 4)
- 11.Загальний рівень сформованості міжкультурної компетентності учнів на контрольному етапі експерименту (%)
- 12.Порівняльний аналіз результатів констатувального і контрольного етапів

експерименту

13. Тлумачення науковцем поняття «міжкультурна компетентність»,
«полікультурна компетентність»

14. Структурні компоненти міжкультурної компетентності молодших школярів та
ознаки їх сформованості (показники)

15. Рівні вияву показників міжкультурної компетентності учнів 1-4

16. Цілі та завдання вивчення навчальної дисципліни «Традиції єврейського
народу»

6. Консультанти розділів роботи.

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата Завдання видав	Підпис, дата Завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

Пор. №	Назва етапів дипломної магістерської роботи	Термін виконання етапів проекту (роботи)	Примітка
1	Вибір теми об'єкта дослідження, розробка завдання і графіка робіт.	Січень 2023	
2	Вибір	Лютий - Квітень	

	опрацювання літературних джерел. Теоретичний розділ роботи.	2023	
3	Аналіз методичних джерел, аналітичного розділу роботи.	Травень-Вересень 2023	
4	Написання практичного озли роботи.	Жовтень 2023	
5	Написання висновків та пропозицій	Листопад 2023	
6	Підготовка доповіді та ілюстративного матеріалу до захисту роботи.	Грудень 2023	

Студент Качур М. С.

Керівник роботи Бакуліна Н.В.

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ	11
1.1 Поняття міжкультурної компетентності учнів у дослідженнях науковців	11
1.2 Структура міжкультурної компетентності: компоненти, показники, рівні сформованості	20
Висновки до розділу 1	29
РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 1-4 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ	30
2.1 Формування міжкультурної компетентності у нормативних документах і законодавчих актах системи освіти України	30
2.2 Педагогічні умови формування міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів	35
Висновки до розділу 2	42
РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 1-4 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ	44
3.1. Організація констатувального етапу експерименту. Добір діагностичних методик	44
3.2. Зміст, форми та методи реалізації педагогічних умов формування міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів	52
3.3. Аналіз результатів експериментального дослідження	59
Висновки до розділу 3	64
ВИСНОВКИ	66
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	69
ДОДАТКИ	76

ВСТУП

Актуальність дослідження. На сучасному етапі розбудови України як багатонаціональної й полікультурної держави спостерігається посилення інтересу суспільства та історико-педагогічної науки до вивчення розвитку етнонаціональної освіти й виховання в різних поліетнічних регіонах України. Про це свідчить низка чинних нормативно-правових актів, пов'язаних із питаннями історії національної освіти (Конституція України (1996), закони України «Про освіту» (2001, 2017), «Про національні меншини в Україні» (1992), Декларація про державний суверенітет України (1990), Декларація прав національностей України (1991), Рамкова конвенція про захист національних меншин (1997), «Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») (1993) та ін.). Ст. 11 основного Закону України визначає, що держава сприяє консолідації і розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної й релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України [28, с. 141].

Національна доктрина розвитку освіти України у XXI столітті передбачає, що система освіти має забезпечити виховання людини демократичного світогляду і культури, яка дотримується прав і свобод особистості, з повагою ставиться до традицій народів і культур світу, національного, релігійного, мовного вибору особистості, виховання культури миру і міжособистісних відносин. Це вимагає дотримання полікультурних підходів до організації освітянської сфери. Полікультурність – одна із найактуальніших тенденцій світового процесу реформування освіти, покликана до життя демократизацією, що поглиблюється і все більше охоплює соціальні структури світового співтовариства.

Перед початковою школою стоїть важливе завдання – формування цілісної особистості, яка володіє різними компетенціями, необхідними в сучасному житті. Відтак, метою освітнього процесу стає формування не

просто вмінь і навичок, а певних компетентностей особистості, які сприятимуть адаптації дітей у суспільстві і реалізації їхніх можливостей у сучасному житті.

Основні засади реформи шкільної освіти України викладено в нормативних документах, у яких декларуються принципи полікультурності, мультикультурності та поліетнічності. Серед п'яти ключових компетентностей в освіті, визначених у звіті «Ключові компетенції для Європи» за програмою Ради Європи, визначено компетентності, пов'язані з життям в багатокультурному суспільстві, покликаних контролювати прояви расизму і ксенофобії, сприяти розвитку у зростаючих поколіннях міжкультурних компетенцій, таких як прийняття відмінностей, повага до інших і здатність жити з людьми інших культур, мов і конфесій. Саме тому особлива увага приділяється формуванню мультикультурної компетентності, яка ґрунтується на цінностях і нормах національної культури та регіональних традицій, які не суперечать загальнолюдським цінностям.

Проблема формування міжкультурної компетентності порушувалась дослідниками з різних точок зору: концепція полікультурної освіти (В. Борисенков, Ю. Давидов, Г. Дмитрієв, І. Зязюн, М. Кузьмін, З. Малькова, Л. Супрунова, Л. Сухорукова); проблема формування мультикультурної компетентності особистості (І. Васютенкова, Т. Гур'янова, Л. Данилова, Г. Даутова, І. Лунюшкіна, Н. Філатова, Є. Щеглова та ін); основні засади міжкультурної взаємодії та комунікації (В. Зарицька, В. Євтух, Дж. Каммінс, Л. Ніколаєва, Н. Терентьєва, Ф. Уордл та ін.); культурологічна теорія освіти (О. Асмолов, А. Бахтін, А. Запісоцький, М. Каган, В. Краєвський, В. Кремень, Т. Кучай, Н. Крилова, І. Котова, В. Руденко, Н. Якса); партнерство у спілкуванні представників різних етнічностей, суб'єкт-суб'єктна взаємодія (І. Бех, А. Петровський); доброзичливе ставлення до представників інокультур (М. Хайруддінов); питання організації освітнього середовища (Г. Балл, І. Бех, Є. Бондаревська, Г. Васянович, Р. Гуревич, В. Давидова, А. Коломієць, С. Максимова, О. Пехота, В. Рибалка, О. Савченко, В. Семиченко, В. Серіков, С. Сисоєва, В.

Тесленко, А. Цимбалару, В. Шахов, В. Штифурак); особливості впровадження компетентнісного підходу у практику навчання (О. Жук, Т. Зорочкіна, О. Локшина, В. Луговий, Дж. Равен, І. Родигіна, Л. Хоружа, В. Хутмахер).

У дослідженнях Дж. Бенкса, С. Беннет, Л. Веденіної, О. Ковальчук, І. Лощенової, В. Макаєва, С. Ніето, І. Тараненко акцентується увага на полікультурному вихованні, соціальних, комунікативних та емпатійних вміннях учнів.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні проблеми формування міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів ЗЗСО України у процесі навчання єврейської традиції, у виокремленні педагогічних умов процесу навчання та практичної їх апробації в освітній практиці.

Для розкриття поставленої мети ми виокремили наступні **завдання**:

1. На основі аналізу наукових досліджень з порушеної проблеми **з'ясувати** зміст поняття міжкультурної компетентності.
2. **Визначити** структуру міжкультурної компетентності: компоненти, показники, рівні сформованості.
3. **З'ясувати** місце проблеми формування міжкультурної компетентності у нормативних документах і законодавчих актах системи освіти України
4. **Визначити** педагогічні умови формування міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів.
5. **Дібрати** діагностичних методик, провести констатувальний експеримент, виявити вихідний рівень сформованості міжкультурної компетентності учнів експериментального класу.
6. **З'ясувати** зміст, форми і методи реалізації педагогічних умов формування міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів.
7. **Здійснити** аналіз результатів експериментального дослідження.

Об'єкт дослідження – процес формування міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів ЗЗСО України у процесі навчання єврейській традиції.

Методи дослідження:

– *теоретичні*: аналіз філософської, соціальної, психолого-педагогічної літератури, вивчення законодавчих і нормативних документів щодо формування міжкультурної компетенції молодших школярів та узагальнення отриманої інформації з метою встановлення стану розробленості досліджуваної проблеми, визначення категоріально-понятійного апарату дослідження; синтез, узагальнення, систематизація для теоретичного обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування міжкультурної компетентності учнів в освітньому середовищі початкової школи;

– *емпіричні*: діагностичні (анкетування, бесіда, інтерв'ювання; тестування, ранжування), педагогічне спостереження (пряме й опосередковане) з метою визначення рівнів сформованості міжкультурної компетентності учнів в освітньому середовищі початкової школи; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, прикінцевий етапи) з метою визначення ефективності впроваджених педагогічних умов;

– *методи математичної статистики*.

Практичне значення одержаних результатів полягає у розробці педагогічних умов формування міжкультурної компетентності учнів в освітньому середовищі початкової школи у процесі ознайомлення їх з єврейськими традиціями, діагностичного інструментарію для визначення рівнів сформованості міжкультурної компетентності учнів.

Апробація результатів дослідження:

1. Качур М. Поняття міжкультурної компетентності учнів у дослідженнях науковців. *Збірник матеріалів I Міжнародної науково-практичної конференції «SCIENCE AND SOCIETY: MODERN TRENDS IN A CHANGING WORLD»*. 18-20.12.2023 р., Відень, Австрія.

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел. Зміст роботи представлений на 101 сторінці та містить 70 джерел, у тому числі іншомовних, 10 малюнків, 6 таблиць і 5 додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

1.1. Поняття міжкультурної компетентності учнів у дослідженнях науковців

У сучасному глобалізованому світі майже не існує націй, які б у процесі історичного розвитку не зазнали культурного впливу з боку інших народностей. У культурно різноманітних суспільствах люди будь-якого віку живуть, навчаються, працюють у расово й етнічно різноманітних колективах. Постійне змішування та перетинання різноманітних культурних патернів часто викликає непорозуміння, випадки дискримінації та насилля, включаючи робочі місця, школи, громади [60, с. 184].

У багатьох сферах наукової та виробничої діяльності люди відчули на собі гіркий досвід маргіналізації й упередженості через расову чи етнічну приналежність [22].

Перебуваючи у змішаних колективах, крім упередженості, люди часто відчувають погіршення фізичного та психологічного стану, у результаті чого знижуються показники виробничої активності та продуктивності праці. Здавна дослідники всього світу вивчають проблеми існування людства у расово й етнічно гетерогенних групах. Особливо важливим, на нашу думку, питання видається для освітян, оскільки процес навчання є відображенням процесів, які відбуваються у суспільстві.

У зв'язку з глибинними змінами, що відбулися за короткий період у нашому суспільстві, загальноосвітня школа як основний інститут соціалізації підрастаючого покоління повинна формувати в учнів адекватне сприйняття всього розмаїття культур різних народів. Одним із завдань, зазначених у Законі України «Про загальну середню освіту» [45], є виховання шанобливого ставлення до родини, поваги до народних традицій і звичаїв, державної мови, регіональних мов або мов меншин та рідної мови, національних цінностей українського народу та інших народів і націй.

Відповідно до потенціалу та можливостей загальноосвітніх

навчальних закладів, як активних агентів соціалізації школярів, у Державному стандарті початкової загальної освіти визначено результативно-діяльнісні характеристики освіти – компетентності, які набуваються у процесі навчання й особистого пізнавального і життєвого досвіду молодших школярів [14].

Зокрема, це такі ключові компетентності, як: уміння вчитися, загальнокультурна, громадянська, здоров'язбережувальна, соціальна компетентність та компетентність із питань інформаційно-комунікаційних технологій. Державним стандартом передбачено, що соціальна та громадянська компетентності молодших школярів мають міждисциплінарний характер, інтегруються за допомогою всіх освітніх галузей і спрямовуються на соціалізацію особистості, набуття громадянських навичок співжиття і співпраці в суспільстві, дотримання соціальних норм [14].

Тому гостро поставлені завдання освітньої політики, міжкультурних відносин і врахування інтересів як великих народів, так і національних меншин, етнічних груп, які передбачають розвиток у наступних поколіннях мультикультурної компетентності, здатності функціонувати в рамках загальної культури і в інших культурах в умовах існуючого культурного, етнічного, конфесійного розмаїття.

Термін «*міжкультурність*» ототожнюється дослідниками із терміном «*мультикультурність*» (multi – culture), що можна перекласти з англійської як культура, що складається з безлічі культур. Це означає різноманіття культур, тобто «скільки народів, стільки і культур».

Компетентність (від. лат. *competentia* - обізнаність, з якими людина добре обізнана, володіє знаннями і досвідом) - це інтегрований результат опанування змістом загальної середньої освіти, який виражається в готовності учня використовувати засвоєні знання, уміння, навички, а також способи діяльності у конкретних життєвих ситуаціях для розв'язання практичних і теоретичних задач.

Компетентність є інтегральним результатом взаємодії **компонентів**:

мотиваційного, що виражає глибоку зацікавленість у даному виді

діяльності, наявність особистісних смислів розв'язувати конкретну задачу;

цільового, пов'язаного з умінням визначати особисті цілі, співвідносні з власними смислами;

складанням особистих проєктів та планів;

усвідомленим конструюванням конкретних дій, вчинків, які забезпечать досягнення бажаного результату діяльності;

орієнтаційного, що передбачає врахування зовнішніх умов діяльності (усвідомлення загальної основи діяльності

знання про коло реальних об'єктів;

знання, уміння і навички, які стосуються цього кола і внутрішніх (суб'єктний досвід, наявні знання, предметні і міжпредметні вміння, навички, способи діяльності, психологічні особливості тощо);

обізнаність учня щодо власних сильних і слабких сторін;

функціонального, що передбачає здатність використовувати знання, уміння, способи діяльності та інформаційну грамотність як базис для формування власних можливих варіантів дії, прийняття рішень, застосування нових форм взаємодії тощо;

контрольного, що передбачає наявність чітких вимірювачів процесу і результатів діяльності, закріплення правильних способів діяльності, удосконалення дій відповідно до визначеної і прийнятої цілі;

оцінного, пов'язаного із здатністю до самоаналізу; адекватного самооцінювання своєї позиції, конкретного знання, необхідності чи непотрібності його для своєї діяльності, а також методу його здобування чи використання [44].

Ці компоненти в структурі загальної компетентності учня тісно взаємопов'язані. Тому кожний компонент може впливати на розвиток інших компонентів.

«Компетентність» – це володіння людиною відповідною компетенцією. Якщо компетенція є наперед заданою нормою освітньої підготовки, то компетентність – це якість особистості, яка необхідна для якісної продуктивної діяльності в певній сфері.

За великим тлумачним словником сучасної української мови: *компетенція* – гарна обізнаність із чим-небудь; коло повноважень певної організації або особи. Компетентний – який має достатній рівень знань в якій-небудь галузі; кваліфікований, ґрунтується на знанні, з чим-небудь гарно обізнаний, тямущий [9, с.445]. У деяких наукових працях, терміни компетенція та компетентність вживаються як синоніми (Дж. Равен), у інших вони чітко розмежовуються (В. В. Краєвський, А. В. Хуторський).

Словник іншомовних слів подає таке тлумачення: компетентність – перелік здатностей особи; коло питань, з яких дана особа має певні знання, досвід, повноваження [54, с. 282].

«Міжкультурна компетентність – це не тільки знання мови та знання країнознавчого характеру, а також вміння та досвід, без яких розуміння людини іншої культури стає нелегким. Не розуміючи іншу культуру, не можна говорити про рефлексію на власну культуру, її розвиток стає неможливим. Відповідно, взаємодія двох культур, внаслідок чого відбувається пізнання як власної, так і чужої культури, видається неможливою» [52, с.208]. Це може призвести до загострення глобальних проблем, міжнаціональних та міжконфесійних конфліктів. Саме тому однією із чільних задач сучасної освіти науковці називають створення умов для набуття учнями, студентами досвіду міжкультурного спілкування, навчання дітей навичкам та вмінням спілкування з представниками різних культур, в процесі якого відбувається формування міжкультурної компетенції людини.

«Міжкультурна компетентність» належить до сучасних понять, слів і стоїть в центрі наукових дискусій, про що свідчать різні назви цього поняття: «міжкультурна компетенція», «міжкультурна комунікаційна компетенція», «міжкультурна ефективність» тощо. Якщо шукати дефініцію поняттю «міжкультурна компетентність», то найчастіше пояснення будуть не дуже чіткі. Як правило, під цим поняттям розуміють здатність вміти обходитись з усім, що пов'язане з іншою культурою, також вміння спілкуватись з людьми, представниками іншої культури і вдало інтегруватись в процес комунікації.

Аналіз відповідної наукової літератури підтверджує, що такі терміни як міжкультурний (intercultural), крос-культурний (cross-cultural), транскультурний (transcultural) і мультикультурний (multicultural) та етнокультурний (ethnocultural) в більшості європейських країн є тотожними [40]. На думку А. Садохіна, під міжкультурною компетентністю слід розуміти комплекс знань і вмінь, які дозволяють індивіду адекватно оцінювати комунікативну ситуацію, тобто ефективно використовувати як вербальні, так і невербальні засоби, втілювати в практику комунікативні наміри і перевіряти результати комунікації за допомогою зворотнього зв'язку [51].

Дослідниця І. Переходько визначає «міжкультурну компетентність» як «інтегративну властивість особистості, що характеризується сукупністю спеціальних знань, міжкультурних умінь і системою ціннісних орієнтацій, необхідних для вирішення професійних задач в умовах міжкультурної взаємодії в стилі співробітництва і толерантності» [42, с. 81]. Міжкультурна компетентність, на думку Н. Гальскова, Н. Гез, є здатністю, що дозволяє особистості реалізувати себе в рамках діалогу культур, тобто в умовах міжкультурної комунікації [52]. Її становлення здійснюється у взаємозв'язку освоєння іншомовного коду і розвитку культурного досвіду людини, в складі якого можна виокремити ставлення людини до себе, до світу, а також досвід творчої діяльності.

Н. Бакуліна зазначає, що міжкультурна компетенція характеризується тим, що її учасники у випадках прямого контакту використовують мовний код і стратегії спілкування, які відрізняються від тих, котрими вони користуються у спілкуванні всередині однієї культури [2].

Науковиця О. Селіванова вважає, що міжкультурна компетентність – це «комплекс знань й умінь, що дозволяють індивіду у процесі міжкультурної комунікації адекватно оцінювати комунікативну ситуацію, ефективно використовувати вербальні та невербальні засоби, втілювати у практику комунікативні наміри і перевіряти результати комунікації за допомогою зворотнього зв'язку» [53, с. 23].

Ми застосовуємо термін «міжкультурність», розуміючи його, головним чином, як підхід до вивчення культури різних народів з метою розуміння сутності культури як суспільного явища в цілому і формування певних якостей особистості (повага до людей різної національності, толерантність). Міжкультурність як підхід певною мірою простежується у духовній і культурній спадщині народів, проявляючись різною мірою у різні історичні періоди [41].

Українська дослідниця О. Зеліковська визначає міжкультурну компетентність як сукупність знань, умінь і навичок, за допомогою яких випускники вищих економічних навчальних закладів здатні успішно спілкуватися з діловими іноземними партнерами як на буденному, так і професійному рівнях [19].

Виходячи з аналізу джерел з досліджуваної проблеми, можна заявити, що міжкультурна компетентність займає важливе місце в структурі ключових компетентностей. Зокрема, В. Сафонова визначає міжкультурну компетентність як частину комунікативної компетентності мовної особистості [52].

Науковці Р. Ауернхаймер, П. Бателаан, В. Ніке наголошують на концепції формування міжкультурної компетентності, яка визнає рівноцінність усіх людей і розглядає гідність людини як недоторканність. У центрі процесу формування міжкультурної компетенції стоїть категоричний імператив І. Канта про те, що кожна людина повинна спілкуватися з іншими людьми так, як би вона хотіла, щоб ставилися до неї. Колір шкіри та походження людини не повинні впливати на ці взаємовідносини. Для ефективної взаємодії з іншою культурою необхідне засвоєння *міжкультурної компетентності, під якою розуміють здатність і готовність людини брати участь у діалозі культур, тобто в умовах міжкультурного спілкування на основі принципів співпраці, взаємної пошани, терпимості до культурних відмінностей і подолання культурних бар'єрів.*

Вважаємо, що міжкультурна компетентність зорієнтована на формування в учня: системи знань про культуру власної країни та країни,

мова якої вивчається; системи знань про співіснування культур в різних вимірах (історичному, політичному, побутовому тощо); усвідомлення того, що культура країни, мова якої вивчається, не є монолітним утворенням (поряд з «титальною» нацією співіснують представники етнічних меншин, в кожній культурі є субкультури тощо); усвідомлення власної культурної ідентичності та здатності представити власну культуру та культурну ідентичність іншим; готовності до міжкультурної взаємодії, а також усвідомлення того, що культурні чинники потребують відповідної дистанції між комунікантами в залежності від їх соціального та професійного статусу, а також емпатії, толерантності у процесі спілкування тощо; готовності до двозначності та протиріч, які можуть виникати у процесі міжкультурного спілкування та готовності до їх подолання; вмінь виконувати роль посередника між представниками чужої та рідної культури (міжкультурна медіація) [36].

Дослідниця О. Юрченко трактує міжкультурну компетентність як складник соціальної компетентності молодшого школяра, вважаючи її компонентним утворенням в структурі «ключових компетентностей молодшого школяра, що відображає змінні комбінації цінностей, знань, умінь, здатностей та особистісних якостей, що забезпечують активність дитини в суб'єкт-суб'єктному процесі взаємодії з соціокультурною дійсністю та на основі неї формування інтеріоризованого особистістю соціального досвіду»[62, с.238].

Ми узагальнили підходи науковців до визначення поняття «міжкультурна компетентність» і представили їх у таблиці 1.

В узагальненому вигляді *міжкультурна компетентність* – це здатність усвідомлювати чинники, зумовлені іншою культурою, та те, як вони впливають на менталітет і моделі поведінки представників цієї культури і, відштовхуючись від цього, вибудовувати власну комунікативну та поведінкову стратегію у процесі спілкування з ними. При цьому важливо, щоб ця взаємодія базувалася на засадах толерантності, взаємоповаги та взаєморозуміння і не порушувала цінності й норми жодної з культур.

Таблиця 1.

ПІБ науковця	Тлумачення науковцем поняття «міжкультурна компетентність», «полікультурна компетентність»
Л. Васютенкова	Інтегративна характеристика, що відображає здатність здійснювати політику полілінгвізму в полікультурному просторі. Учена вважає полікультурну компетентність системою якостей, що допомагають орієнтуватися в культурних відносинах рідної і іншомовної країни, та забезпечують досягнення мети виховання людини
Л. Воротняк [10]	«Здатність людини інтегруватися в іншу культуру при збереженні взаємозв'язку з рідною мовою, культурою, яка ґрунтується на поєднанні особистісних якостей, синтезованих знаннях, уміннях і навичках позитивної міжетнічної й міжкультурної взаємодії, що в результаті
	сприяє безконфліктній ідентифікації особистості в багатокультурному суспільстві та її інтеграції в полікультурний світовий простір»
В. Кузьменко, Л. Гончаренко	Здатність особистості жити й діяти в багатокультурному суспільстві.
О. Прохоров, О. Смолянінова	Індивідуальна характеристика міри відповідності потребам суспільства, базовий компонент поняття «культура», що сприяє формуванню спеціаліста високої культури
С. Соколова	Цілісне, інтегративне, багаторівневе, особистісне новоутворення, що є результатом навчальної підготовки особи у середньому навчальному закладі та в процесі неперервної освіти.

О. Щеглова	Комплексна, особистісна якість, що формується в процесі навчальної підготовки на основі толерантності, що характеризується свідомістю власної багатокультурної ідентичності, що й проявляється в здатності розв'язку завдань конструктивної взаємодії із представниками інших культурних груп.
------------	--

Таким чином, провівши аналіз психолого-педагогічних напрацювань з порушеної проблеми, ми сформуваємо власне визначення поняття «міжкультурна компетентність», яким будемо послуговуватись у нашому дослідженні: *це комплексна якість особистості, що відображає багатоаспектність її зв'язків на мікро- та макрорівні і інтегрує в собі сукупність полікультурних поглядів, ідей, переконань, почуттів, потреб, цінностей, установок, які виявляються в конкретній поведінці. Це здатність конкретної особистості безконфліктно реалізувати себе у соціумі в умовах полікультурного середовища.*

1.2. Структура міжкультурної компетентності: компоненти, показники, рівні сформованості

Специфічними рисами міжкультурної компетентності соціологи називають такі: відкритість до сприйняття психологічних, соціальних та інших міжкультурних відмінностей; психологічна спрямованість на кооперацію із представниками іншої культури; вміння розрізняти колективне й індивідуальне у комунікативній поведінці представників інших культур; здатність переборювати соціальні, етнічні й культурні стереотипи; володіння системою комунікативних засобів та правильний їх вибір у залежності від ситуації спілкування; дотримання етикетних норм у процесі комунікації. Важливими факторами компетентності людини виступають отримана нею якісна освіта, накопичений життєвий досвід, вміння професійно застосовувати знання на практиці [54].

Так, М. Ракотомена розглядає міжкультурну компетентність як сукупність якостей, необхідних для успішної взаємодії представників різних культур, що базуються на знаннях про культуру в цілому, власну та іншу культуру; можливостях ведення переговорів, управління конфліктними ситуаціями, адаптації; компетентностях: гнучкість, емпатія, терпимість, оптимізм, відкритий розум; психологічних та емоційних ресурсах: мотивація, задоволення від ризиків, можливості управління напругою [69, с. 668-691].

Б. Хатцер і Г. Лайс у дослідженнях міжкультурної компетентності розрізняють три основних підходи: особистісний, ситуативний та інтерактивний [68, с. 148].

Якщо проаналізувати проблему структури міжкультурної компетенції, то варто окреслити цікаву концепцію А. Муратова[35]. В основі даної структури є проектний метод та аналіз зарубіжних теорій та практик (Чен, Сорті), у відповідності з якими автор виділяє три основних елементи міжкультурної компетенції: когнітивний параметр – це знання про інші культури чи групи, а також пізнавальні здібності більш високого рівня; інтраперсональний параметр – характеризується співвідношенням

внутрішнього стану особи, розвитком власного Я та ідентичністю особистості; міжособистісний (поведінковий) параметр – характеризується поведінковими здібностями особистості взаємодіяти з людьми різних культурних груп, ефективно і толерантно вести себе в ході міжкультурної взаємодії.

Розвитку міжкультурної компетентності сприяє взаємодія з людьми, що належать до інших культур. Основою формування міжкультурної компетентності, на нашу думку, є реальний досвід міжкультурної діяльності та спілкування. Вплив багатокультурності сприяє як інтелектуальному, так і соціальному розвитку та зрілості особистості.

На думку дослідниці О. Юрченко, яка досліджувала соціальну компетентність школяра, комбінації цінностей, знань, умінь, здатностей та особистісних якостей учнів початкової школи, що є визначальними у сформованості їх соціальної, а в тому числі і міжкультурної компетентності, представлено в науковій та навчально-методичній літературі. Вони відповідають змісту структурних компонентів досліджуваної компетентності[62].

У західній науковій літературі [66;67; 68; 70] існують різні моделі міжкультурної компетенції. Наприклад, має місце така модель: міжкультурна компетенція складається з п'яти компонентів:

- Ставлення до іншої культури;
- Знання;
- Вміння інтерпретації і співвідношення;
- Вміння відкриття та взаємодії;
- Критичне усвідомлення культури або політична освіта.

Стосунки між представниками різних культур з високим рівнем міжкультурної компетенції повинні ґрунтуватись на основі відкритості і зацікавленості, готовності відмовитись від упередження відносно іншої та рідної культур. Компонент знань містить в собі інформованість про соціальні групи, їх характеристики і практичну діяльність у власній країні та країні партнера по спілкуванню, про загальні процеси соціальної взаємодії та взаємодії особистостей, знання фактів про рідну та вивчаєму

культуру, наявність паралінгвістичних засобів спілкування.

Вміння інтерпретації та співвідношення полягають у здатності людини інтерпретувати документ або подію іншої культури, пояснювати його і порівнювати з явищами власної культури.

Ще одним компонентом міжкультурної компетенції є вміння засвоювати нові знання про культуру, вміння користуватись знаннями і навичками в умовах комунікації та взаємодії в реальному часі. І останній компонент - критичне усвідомлення культури або політична освіта полягає у вмінні критично і на основі певних критеріїв давати оцінку світогляду, діяльності і результатам діяльності, які притаманні власній та чужій культурі.

Таким чином, міжкультурна компетентна особистість має наступні якості:

- здатність побачити взаємовідносини між різними культурами (як зовнішніми так і внутрішніми по відношенню до суспільства);
- здатність бути посередником, інтерпретувати одну культуру в термінах іншої;
- спроможність критично і аналітично розуміти власну та іншу культуру;
- усвідомлення власного погляду на світ і того факту, що його мислення культурно детерміновано, а не тільки бути впевненим, що його світогляд і розуміння є природними [53].

Аналіз структурування досліджуваної компетентності доводить, що науковці однакостайні в думці, що ключовими аспектами виокремлення компонентів є *ціннісно-мотиваційний, когнітивний, поведінковий*, адже, всі аналізовані структури міжкультурної компетентності репрезентовані компонентом, що відтворює мотивацію та ціннісні установки до взаємодії з соціокультурною дійсністю та особистісні якості; компонентом, що узагальнює знання особистості про соціальну дійсність та саму себе, соціальні норми й особливості взаємодії в колективі, групі, способи налагодження відносин і уникнення конфліктів тощо; компонент, який розкриває систему вмінь, навичок та здатностей особистості адаптуватися

до соціокультурної дійсності, взаємодіяти з іншими в соціумі, виконувати різні соціальні ролі й оволодівати соціальним досвідом у процесі соціальної практики тощо.

Окрім цих компонентів, науковці також виокремлюють рефлексивний компонент, мотивуючи це тим, що формування соціального досвіду вимагає від людини постійної саморефлексії, що сприяє адекватному сприйняттю особистістю себе самої та власних дій.

Соціальна рефлексія (соціальне розуміння) молодших школярів, на думку дослідників, є одним із способів усвідомлення особистістю соціального досвіду. Вона базується на накопиченні, збагаченні, осмисленні, прийнятті в педагогічно створених умовах знань про соціальні явища, соціальних умінь і навичок, досвіду емоційних відносин, досвіду творчої діяльності, пропущених через призму самовідношення й самооцінки. Так, Л. Яценко визначає такі елементи соціальної рефлексії молодших школярів, як: *самоаналіз, самомотивація, самоорганізація, самооцінка* [65, с.44].

Завдячуючи дослідженню Л. Гончаренко, ми мали змогу проаналізувати педагогічні ідеї білоруської дослідниці М. Ситникової щодо цієї проблеми. Зокрема, вона вважає, що здійснення ефективної міжкультурної взаємодії, яке необхідне для подальшого стабільного розвитку людства, неможливе без формування у всіх членів людського співтовариства полікультурної компетентності. Міжкультурна компетентність, на її думку, містить знання про культурне середовище, представників інших національностей, особливості ціннісних ієрархій, що визначаються різними соціумами, оскільки єдність системи цінностей (й особливо моральноетичних) може стати фактором, що поєднує людей і консолідує їх зусилля щодо побудови демократичного суспільства, котре ґрунтується на повазі представників різних культур та носіїв різних ідеологій [11, с. 73].

У зарубіжній психології виокремлено маркери соціальної компетентності учнів початкової школи, якими керуються у своїй роботі вчителі, соціальні педагоги, практичні психологи, батьки та ін. з метою

виявлення проблем її сформованості. Вони систематизовані в чотири блоки: індивідуальні атрибути; соціальні атрибути; атрибути зовнішньої характеристики; взаємодії з дорослими (McClellan & Katz) [68]. Автори маркерів соціальної компетентності молодших школярів доповнюють їх особистісними характеристиками соціальної поведінки: дружелюбність, кооперативність, дотримання традиційних моделей поведінки й навичками самоконтролю (подолання агресивності, управління гнівом, уникнення сором'язливості тощо) [68].

Отже, аналіз зарубіжних і вітчизняних досліджень дав можливість зробити узагальнення щодо структури міжкультурної компетентності молодших школярів та ознак її прояву. Погоджуємося з думкою дослідників, що її доцільно репрезентувати у вигляді мотиваційного, когнітивного, діяльнісно-рефлексивного компонентів. На основі наукових та методичних розробок Н. Басюк, Т. Гужанової, О. Кононко, І. Ніколаєску, Н. Рудницької та А. Сергєєвої узагальнено ознаки їх сформованості в сучасних молодших школярів (таблиця 2).

Таблиця 2

Структурні компоненти міжкультурної компетентності молодших школярів та ознаки їх сформованості (показники)

Компоненти	Показники сформованості
Мотиваційно-ціннісний компонент	<p>Учень: має позитивне ставлення до оточуючих людей (у тому числі людей інших національностей), осіб із особливими потребами, представників інших народів; має сформоване бажання, інтерес і позитивні установки до взаємодії та дружби з однолітками незалежно від їх раси, національності; має сформовані мотиви освітньої діяльності та спілкування; позитивно ставиться до залучення його до колективних формах діяльності (ігрової, освітньої, трудової, спортивної тощо); усвідомлює важливість формування таких рис характеру, як активність, дружелюбність, відкритість, співчутливість, толерантність, самостійність та ін.</p>
Когнітивний компонент	<p>Учень володіє знаннями: про загальні норми моралі та правила поведінки в родині, колективі, суспільстві та способи їх дотримання; про свої права й обов'язки, сутність соціальних ролей; про способи взаємодії (вербальні і невербальні; безпосередні, дистанційні, віртуальні) та їх ефективність; про управління своїми емоціями та діями; про способи уникнення конфліктних ситуацій. Має чітко сформовані знання про власну національну культуру, традиції, мови. Усвідомлює багатоманітність культур та традицій у світі, виявляє поважливе до них ставлення.</p>
Діяльнісно-рефлексивний компонент	<p>В учня сформовані вміння та навички, що забезпечують його здатність: приймати загальні норми моралі і правила поведінки в родині, багатонаціональному колективі, суспільстві</p>

	<p>дотримуватися їх; встановлювати й підтримувати відносини з різними соціальними групами і окремими людьми, особливо однолітками; бути активним у дружбі, спілкуванні та навчанні, співчутливим, толерантним у взаємодії з оточуючими людьми, особами з особливими потребами, представниками інших народів; проявляти зворотній зв'язок у спілкуванні засобами мовної та невербальної взаємодії; рахуватися з бажаннями та інтересами інших людей, встановлювати власну позицію; самостійно приймати деякі рішення, брати на себе відповідальність за їх прийняття; уникати конфліктних ситуацій та за потреби їх розв'язувати; гідно вигравати і програвати; адекватно проявляти розчарування, управляти проявами гніву; брати участь у колективних формах діяльності (ігровій, освітній, трудовій, спортивній тощо).</p> <p>Здатний: усвідомлювати важливість взаємодії з оточуючими людьми, дружніх стосунків із однолітками; аналізувати свої дії (вчинки) й інших людей та прогнозувати їх результати відповідно до цілей і соціальних норм; аналізувати свій емоційний стан та інших людей, контролювати емоції відповідно до здійсненого аналізу; коригувати свої дії відповідно до поставленої мети й інтересів учасників взаємодії; збагачувати інтеріоризований соціальний досвід на основі самовдосконалення.</p>
--	---

Кожен виокремлений нами компонент міжкультурної компетентності характеризується певними показниками:

Мотиваційно–ціннісний: шанобливе ставлення до культурної спадщини рідного народу і його традицій; повага до культурних і життєвих цінностей інших людей; готовність до сприйняття духовних цінностей

представників різних культур.

Когнітивний: знання про культуру і традиції свого народу; наявність інтересу до пізнання іншої культури; знання досягнень культури, властивих єврейському народу.

Діяльнісно-рефлексивний: відкритість до діалогу; застосування норм міжкультурного етикету; толерантне ставлення до культурної своєрідності співрозмовника.

Представлена комбінація цінностей, знань, умінь та здатностей, що забезпечують активність дитини в суб'єкт-суб'єктному процесі взаємодії з полікультурною дійсністю, є змінною та залежить від вікових, індивідуальних особливостей учнів і середовища соціалізації, тому може доповнюватись або видозмінюватись.

Якість сформованості даних ознак компонентів, на нашу думку, може свідчити про певний рівень міжкультурної компетентності учнів.

У науковій літературі представлено визначення та характеристики сформованості міжкультурної компетентності молодших школярів відповідно до визначених автором показників і критеріїв.

Так, А. Тадаєва обґрунтовує доцільність визначення таких рівнів соціальної компетентності школярів – початковий, нестійкий, стійкий [56, с.36]. В. Коваленко досліджує чотири рівні сформованості соціальної компетентності молодших школярів – стартовий, низький, середній, високий [26, с.80-81]; Ю. Коротіна і О. Галакова – низький, середній, високий. Вмотивованим вважаємо визначення традиційної трирівневої характеристики сформованості міжкультурної компетентності учнів початкової школи, що в певній мірі відповідає системі оцінювання освітньої діяльності школярів та дає можливість більш детально охарактеризувати якісні й кількісні показники її сформованості. Таким чином, на основі аналізу психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми ми виокремили наступні рівня вияву показників компонентів міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів (таблиця 3)

Таблиця 3 Рівні вияву показників

Рівні вияву міжкультурної компетентності	Характеристика рівнів
Оптимальний рівень	характеризується наявністю фактичних уявлень про культуру і традиції свого народу та інтерес до пізнання іншої культури, готовність до сприйняття духовних цінностей представників різних культур
Середній рівень	характеризується наявністю нечітких знань про культуру і традиції свого народу, простежується ситуативний інтерес до пізнання іншої культури, епізодичне виявлення толерантного ставлення до культурної своєрідності співрозмовника
Критичний рівень	характеризується відсутністю або незначним обсягом уявлень про культуру і традиції свого народу, відсутні інтерес до пізнання іншої культури та вміння вирізняти межі толерантної поведінки

Таким чином, у результаті проведеного аналізу досліджень науковців з порушеної проблеми ми змогли виокремити компоненти міжкультурної компетентності (мотиваційно-ціннісний компонент, когнітивний компонент, діяльнісно-рефлексивний компонент), їх показники та рівні сформованості (оптимальний, середній, критичний).

ВИСНОВКИ до розділу 1

Метою першого (теоретичного розділу) було визначення теоретичних засад проблеми формування міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів. Мету було реалізовано завдяки вирішенню двох поставлених завдань: на основі аналізу наукових досліджень з порушеної проблеми було з'ясовано зміст ключового поняття дослідження - «міжкультурна компетентність»; також було визначено структуру міжкультурної компетентності: компоненти, показники, рівні сформованості.

Таким чином, у результаті виконання завдань першого розділу ми дійшли наступних висновків:

1. Провівши аналіз психолого-педагогічних напрацювань з порушеної проблеми, ми сформуваємо власне визначення поняття «міжкультурна компетентність», яким будемо послуговуватись у нашому дослідженні: *це комплексна якість особистості, що відображає багатоаспектність її зв'язків на мікро- та макрорівні і інтегрує в собі сукупність полікультурних поглядів, ідей, переконань, почуттів, потреб, цінностей, установок, які виявляються в конкретній поведінці. Це здатність конкретної особистості безконфліктно реалізувати себе у соціумі в умовах полікультурного середовища.*

2. Структурними компонентами досліджуваного поняття «міжкультурна компетентність» визначено мотиваційно-ціннісний компонент, когнітивний компонент та діяльнісно-рефлексивний, подано їх характеристику у вигляді показників вияву в учнів 1-4 класів. Для подальшого дослідження важливим є також визначення рівнів сформованості досліджуваного компоненту (оптимальний, середній, критичний).

РОЗДІЛ 2. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 1-4 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

2.1. Формування міжкультурної компетентності у нормативних документах та законодавчих актах системи освіти України

Після здобуття Україною незалежності розпочався новий етап розвитку українського суспільства, а відповідно і національної культури. Розроблена за роки незалежності концепція етнонаціональної політики, що знайшла відображення в Законі про національні меншини в Україні (1992), Конституції України (1996), Рамковій конвенції Ради Європи про захист національних меншин (1997), Національній доктрині розвитку освіти (2002), Про засади державної мовної політики (2017) й ін., є основою для забезпечення прав та інтересів національних спільнот. Глибоке осмислення проблеми історії національних меншин, які мешкали на теренах України, зумовлене потребою розробки практичних рекомендацій з формування національно-культурних програм, підготовки законодавчих і нормативних актів, створення сприятливих умов для всіх етносів в українському суспільстві.

Підтримка етнокультурної, мовної та професійної самобутності корінних народів і національних меншин України гарантується Конституцією України (розділ 1, стаття 11) [28]. Крім того, існує ряд законодавчих актів і міжнародних рекомендацій щодо запровадження освіти національних меншин, зокрема, багатомовної освіти [45; 46; 47].

Формування міжкультурної компетентності складний і багатокомпонентний процес. Потрібно враховувати багато деталей аби кінцевий результат був успішний. Саме тому на загальноосвітніх закладах України лежить велика відповідальність щодо цілеспрямованого та продуктивного формування міжкультурної компетентності. У статті 12 Закону України «Про освіту» [46] йдеться про те, що метою повної загальної

середньої освіти є всебічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка здатна до життя в суспільстві та цивілізованій взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, відповідальності, трудової діяльності та громадянської активності. Досягнення цієї мети забезпечується шляхом формування ключових компетентностей, необхідних кожній сучасній людині для успішної життєдіяльності: вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; культурна компетентність. Спільними для всіх компетентностей є такі вміння: читання з розумінням, уміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми.

Правовий аспект міжкультурної освіти базується на законодавчих актах та документах: Конституції (Основному Законі) України, Законах «Про національні меншини в Україні», «Про свободу совісті та релігійні організації», «Про охорону дитинства», «Про попередження насильства в сім'ї», «Про об'єднання громадян», Національній доктрині розвитку освіти в Україні, інших чинних документах, а також міжнародно-правових актах, ратифікованих Верховною Радою України.

Зокрема, у Листі МОН молоді та спорту України від 10.06.11 № 882/15-26 «Про проведення заходів із профілактики поширення ксенофобських і расистських проявів серед дітей та учнівської молоді» наголошено на тому, що «актуальною проблемою сучасної педагогічної практики є полікультурне виховання дітей, що ґрунтується на принципах рівності і недискримінації у всебічному розвитку особистості та на створенні навчальним закладом умов для збереження і розвитку національних мов та культур». Також в Листі зазначається, що «полікультурність майбутнього громадянина виховується не тільки і не стільки під час навчального процесу. Мова йде про встановлення доброзичливих, позитивних взаємовідносин між учнями різних національностей, відпрацювання навичок поведінки, які

базуються на розумінні, терпимості, компромісі, самоповазі та повазі до оточуючих» [1].

На сьогоднішній день в Україні існує ряд національних організацій та осередків, що займаються поширенням полікультурної освіти в країні, серед них: Державний комітет у справах національностей та релігій, Державний комітет у справах національностей та міграції, Рада представників громадських об'єднань, Рада представників кримськотатарського народу, Румунська спільнота в Україні, Товариство ромів України, національно-культурні товариства і т.д.

Вимоги до обов'язкових результатів навчання та компетентностей здобувачів освіти, загальний обсяг їх навчального навантаження у базовому навчальному плані початкової освіти та форму державної атестації визначає Державний стандарт початкової освіти.

Серед інших ключових компетентностей школяра початкової школи передбачає такі, які є складниками міжкультурної компетентності або сприяють її формуванню: усвідомлення ролі мови для ефективного спілкування та культурного самовираження (1); оволодіння навичками міжкультурного спілкування (2); відчувати себе частиною спільноти і брати участь у справах громади (5); громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, усвідомленням рівних прав і можливостей, що передбачають співпрацю з іншими особами для досягнення спільної мети, активність в житті класу і школи, повагу до прав інших осіб, уміння діяти в конфліктних ситуаціях, пов'язаних з різними проявами дискримінації, цінувати культурне розмаїття різних народів та ідентифікацію себе як громадянина України, дбайливе ставлення до власного здоров'я і збереження здоров'я інших людей, дотримання здорового способу життя (9) [14].

Крім того, Державний стандарт містить Базовий навчальний план початкової освіти для закладів загальної середньої освіти з навчанням мовою відповідного корінного народу або національної меншини (додаток 1).

У сучасних умовах, коли заклади загальної середньої освіти, ліцеї та

гімназії виступають провідним фактором залучення підростаючого покоління до вивчення національних традицій, у закладах освіти, де ведеться навчання учнів єврейської національності, є важливим вивчення дисципліни «Традиції єврейського народу». Названа дисципліна розрахована на 4 роки, по 35 годин на рік (тобто 1 урок на тиждень) і має певні, визначені програмою з дисципліни, цілі та завдання (таблиця 4).

Таблиця 4

Цілі та завдання вивчення навчальної дисципліни «Традиції єврейського народу»

Цілі навчальної дисципліни «Традиції єврейського народу»	Завдання навчальної дисципліни «Традиції єврейського народу»
Особистісний розвиток молодшого школяра на основі формування ціннісного образу світу в процесі засвоєння різних видів соціального досвіду.	Ознайомити учнів, відповідно до їхнього віку, з основними цінностями і поняттями єврейської традиції, літературними джерелами і персонажами.
Ціннісні орієнтації в різних сферах життєдіяльності та соціальної практики, способи дослідницької поведінки.	Сформулювати основні цінності, відповідно до віку, пов'язані з традиційними звичаями у повсякденному житті (спостереження, систематизація,
	практична робота, встановлення логічної і часової послідовності подій, критична оцінка побаченого).
Розвиток національної самосвідомості учнів, виховання почуття причетності до долі свого народу.	Виховувати інтерес до пізнання історії країни Ізраїлю, пошану до символів держави, відзначення пам'ятних дат та свят єврейського календаря.
Впровадження у навчальний курс «Традиції єврейського народу» наскрізних змістових ліній: роботу з різними джерелами інформації, розв'язування завдань реального змісту, виконання міжпредметних навчальних проєктів.	Долучати до єврейської традиції родини учнів.

Виховання любові до свого народу, поваги до його традицій.	Прищеплювати дітям любов і повагу до єврейської історії та традицій з раннього віку.
Виховання толерантності та поваги до культури інших народів.	Виявляти та підтримувати здібних, обдарованих та талановитих учнів 1-4 класів, залучати їх до участі у різноманітних творчих заходах, до дослідницької діяльності.

Результатами вивчення курсу «Традиції єврейського народу» мають стати первинні сформовані

знання:

- Звичаїв, свят, правил і особливостей традицій єврейського життя;
- про духовні цінності єврейського народу;
- героїв Тори;
- про державну атрибутику, географію та природу

Ізраїлю. вміння:

- провести первинний аналіз запропонованого тексту;
- відтворити основний зміст на основі прочитаного тексту;
- висловлювати і підкріплювати текстом свої думки;
скласти зв'язну розповідь на задану тему;
- спостерігати і розпізнавати емоції своїх співрозмовників;
- вміти культурно спілкуватися зі співрозмовниками;
- застосувати отримані знання на практиці під час участі у календарних святах, засіданнях «Клубу єврейської родини».

Якщо аналізувати діяльність Запорізької єврейської гімназії «ОРТ-Алеф» Запорізької міської ради Запорізької області, яка виступає базою проведення нашого експериментального дослідження, то організація освітнього процесу здійснюється відповідно до державних стандартів та освітньої програми [37]. У сучасних умовах гімназія виступає провідним фактором залучення школярів до єврейської культури і єврейських традицій. Тут закладаються основи національної самосвідомості, прищеплюється любов до рідної мови, до традицій народу, до його історії.

Етнокультурний (національний) компонент змісту освіти в гімназії включає знання мови іврит, літератури, історії єврейського народу, його традицій, звичаїв, особливостей єврейської культури.

У питаннях, пов'язаних з національною культурою, заклад співпрацює з міжнародними організаціями «Освітні ресурси та технологічний тренінг» та «Хефциба», і є духовним освітнім центром, де учні, вчителі та батьки повертаються до своїх національних витоків, де вся шкільна родина звикла разом відмічати єврейські та державні свята, допомагати один одному, вчити толерантному та шанобливому ставленню до будь-якої культури, традицій, створювати умови для всебічного розвитку дитини та формувати необхідні компетенції учнів 1-11 класів [37]. Таким чином, здійснивши аналіз нормативних документів та законодавчих актів у галузі Освіти України, ми виокремили особливості освітнього процесу початкової школи у єврейських закладах, де відбувається поглиблене навчання івриту, історії єврейського народу, єврейських традицій, з точки зору теми нашого дослідження, встановивши наступне:

1. Освітній процес початкової єврейської школи проводиться на підставі законодавчих актів та нормативних документів у галузі освіти: Закон України «Про освіту», Державний стандарт початкової освіти, Національна доктрина розвитку освіти.

2. Викладання навчальної дисципліни «Традиції єврейського народу» у єврейських школах з поглибленим вивченням івриту, історії єврейського народу, єврейських традицій проводиться на підставі Робочої програми з дисципліни, вона є забезпечена підручниками для кожного класу та викладається в обсязі 35 годин/навчальний рік (1 година на тиждень).

2.2 Педагогічні умови формування міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів

Науковці розглядають формування міжкультурної компетентності як процес самовизначення особистості в сучасному світі [53]; І. Єрмаков, Л. Скуратівський вважають, що полікультурне виховання – це процес

оволодіння особистістю загальнолюдськими та національними цінностями [18].

О. Гуренко розглядає формування міжкультурної компетентності як чинник ефективної демократизації виховання й освіти, який залучає багатонаціональне населення до власних мов, культур, світової культури через розуміння особливостей окремих націй, історії людської цивілізації, на основі діалогу макро- і субкультури, що володіє особливими перевагами і цінностями [13].

Малюнок 1. Напрями формування міжкультурної компетентності у країнах Заходу (за Л. Зданевич)

Як вказує Л. Зданевич, лише «у Великобританії, Данії, Нідерландах і Швеції на офіційному рівні полікультурне виховання визнане як один з основних напрямів навчання і виховання, особливо в початковій школі» [20]. У цих країнах питання формування міжкультурної компетентності розробляються за трьома напрямками (малюнок 1).

У дослідженні І. Лощенової виділено такі теоретико-методичні напрями, що розглядають проблему полікультурного виховання [31, с. 75]:

- альтернатива інтернаціонального виховання, що означає «інтегративний процес» (О. Джуринський);
- «формування культури міжнаціонального спілкування, виховання

- толерантності, вивчення етнопедагогічного аспекту в полікультурному вихованні» (Г. Дмитрієв);
- «підготовка до життя в поліетнічному соціумі: оволодіння культурою свого народу, формування уявлень про різноманіття культур і виховання етнотолерантності» (Г. Палаткіна);
  - «формування людини, здатної до активної й ефективної життєдіяльності в полікультурному середовищі, що володіє розвиненим почуттям розуміння й поваги інших культур, умінням жити у згоді з людьми різних національностей» (В. Макаєв, З. Малькова, Л. Супрунова).

Отже, формування міжкультурної компетентності – це не тільки ознайомлення з культурою, традиціями, цінностями інших народів, але й виховання власної культури людини, ціннісного відношення до себе, людей і навколишнього світу, її культурно-соціальна ідентифікація. Формування міжкультурної компетентності передбачає налагодження взаємодії між людьми з різними традиціями, адаптацію особистості до різних цінностей у ситуації існування багатьох культур, орієнтацію на діалог культур, відмову на культурно-освітню монополію щодо інших націй і народів.

Тобто, по суті, процес формування міжкультурної компетентності полікультурний буде здійснюватися шляхом ознайомлення учнів з розмаїттям способів життя, світоглядів, способів мислення, розвитку в них особистісних і соціальних умінь для життя в суспільстві, інтегрування до змісту діяльності учнів фактів із життя різних народів світу та поясненні значущості національної спадщини і традицій, що дозволить викликати у школярів здивування і бажання знайомитися з відмінними рисами різних національностей, формувати особистісне відношення учнів до отриманої інформації. Ця інформація за своєю суттю цікава та характеризується яскравістю, що, у сукупності з особливостями молодшого шкільного віку (молодші школярі мають виражену потребу в зовнішніх враженнях, пізнанні нового) сприятиме її запам'ятовуванню та викликатиме бажання знайомитися зі своєю етнічною культурою та культурою інших народів.

На нашу думку, у процесі формування міжкультурної компетентності

учнів початкової школи слід вирішити наступні завдання:

- розуміти і приймати багатокультурну ідентичність учнів;
- вивчати національно-культурну атмосферу в класі з метою визначення рівня національно-культурних відмінностей;
- створювати атмосферу толерантності, прийняття, поваги та затвердження культурних відмінностей;
- будувати взаємини між учнями і їх спілкування на основі поваги, взаєморозуміння, викликаючи взаємний інтерес до національної культури один одного;
- творчо, без застосування насильства, вирішувати конфлікти і вчити цьому учнів.

Методологія формування міжкультурної компетентності учнів в освітньому середовищі початкової школи відбиває взаємозв'язок та взаємодію різних підходів до вивчення проблеми теорії і практики формування міжкультурної компетентності учнів в освітньому середовищі початкової школи і передбачає наступні підходи:

- компетентнісний;
- середовищний підхід, який ми розуміємо і як умову реалізації виховного впливу на учня, і як спосіб організації середовища та актуалізації його впливу на особистість учня;
- соціокультурний;
- особистісно-орієнтований;
- діяльнісний підхід, що передбачає таку організацію діяльності об'єкта, за якої він усвідомлює себе як особистість, виявляє і розкриває свої можливості, творчі здібності і виступає активним учасником різних видів діяльності у системі: «мета – мотив – засіб – дія – результат» (малюнок 2).

Малюнок 2. Підходи до вивчення проблеми теорії і практики формування міжкультурної компетентності учнів в освітньому середовищі початкової школи (за Н.Іванець)

Діяльнісний підхід орієнтує на взаємодію суб'єктів виховного процесу на гуманістичних і демократичних принципах. Через діяльність і в діяльності народжуються і удосконалюються взаємини між вихованцями та педагогами [23;24].

Особлива увага при здійсненні мультикультурної освіти приділяється необхідності відповідного морального і громадянського виховання, привчання до прийняття певних моральних рішень і дій. На реалізацію таких завдань спрямована система вправ по виробленню в учнів стабільних і чітких моральних і громадянських цінностей. Прикладом служить методика аналізу цінностей Дж. Бенкса, яка використовуються для того, щоб допомогти школярам ідентифікувати і уточнити власні культурні цінності і зробити адекватний моральний вибір [5].

Аналіз філософської та психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що й досі немає термінологічної єдності стосовно понять «умова», «педагогічна умова». Категорія «умова» у філософській літературі виражає відношення предмета до довкілля, без яких він не може

існувати, тобто умови складають те середовище, обставини, в яких він виникає, існує й розвивається.

У тлумачному словнику поняття «умова» трактується як обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється щонебудь; сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь [54]. Дослідники А. Литвин, О. Мацейко стверджують, що педагогічні умови спеціально створюються в освітньому процесі з метою підвищення його ефективності або реалізації певних інновацій [30, с. 46].

Наприклад, О. Зеленська, аналізуючи формування полікультурної компетентності курсантів вищих військових навчальних закладів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін, пропонує дотримання таких педагогічних умов: забезпечення полікультурної спрямованості змісту гуманітарних дисциплін; організація різносторонньої взаємодії здобувачів освіти у різних видах комунікативної діяльності для накопичення практичного досвіду полікультурного спілкування [21, с. 6].

У тлумачному словнику, поняття «умова» має багато значень, серед них можна виділити наступні: 1) необхідна обставина, яка уможливорює здійснення, створення, утворення чого-небудь; 2) обставини, особливості реальної дійсності, за яких відбувається або здійснюється щонебудь; 3) правила, які існують або встановлені в тій чи іншій галузі життя, дійсності [9, 1506].

У педагогічному контексті поняття умови визначається через поєднання природних, соціальних, зовнішніх і внутрішніх чинників, що здатні вплинути на фізичний, моральний, психічний розвиток особистості, її поведінку, виховання, навчання та формування особистості [34].

Науковиця В. Манько трактувала педагогічні умови як взаємопов'язану сукупність внутрішніх параметрів та зовнішніх характеристик функціонування, що забезпечує високу результативність освітнього процесу і відповідає психолого-педагогічним критеріям оптимальності [32, с. 155].

Якщо розглядати порушену нами проблему формування міжкультурної компетентності, то варто згадати напрацювання Й. Ковельського, Г. Квятковської й ін., які підходять до вирішення цієї проблеми з точки зору персоналістичної педагогіки, стверджуючи неповторність, оригінальність, індивідуальність кожної особистості.

Спираючись на усвідомлення того, що успішна міжособистісна взаємодія, як ми уже зазначали вище, базується на засадах толерантності, емпатії, доброзичливості, людиноцентризму, стверджуємо, що науково-методичне забезпечення процесу формування готовності до такого виду комунікації має беззаперечне значення. Крім того, маємо враховувати досвід особистісного спілкування студентів, створення оптимальних умов для їх самостійної пізнавальної діяльності, наявність відповідного забезпечення (навчальні плани, посібники, методичні навчальні матеріали тощо).

Для нашого дослідження є цікавими дві групи організаційно-педагогічних умов: перша – спрямована на забезпечення процесу формування мультикультурної компетентності учнів в освітньому середовищі початкової школи (рівень професійності педагогів, мотивація учнів); друга – спрямована на вдосконалення зазначеного процесу (матеріально-технічне, управлінське, навчально-методичне) [25].

У межах нашого дослідження під педагогічними умовами ми будемо розуміти діючі елементи педагогічної системи, що забезпечують досягнення конкретної педагогічної мети, тобто обставини, від яких залежить і за яких відбувається процес формування міжкультурної компетентності учнів у процесі вивчення єврейської традиції.

Якщо виходити з припущення, що будь-який освітній процес спрямований на досягнення певного результату, що засвідчує його доцільність і ефективність, то міжкультурна освіта і виховання передбачають формування міжкультурної компетентності [23]. Ця якість включає знання й уявлення про культурну різноманітність, а також поведінкові моделі, які у

своєму поєднанні з ціннісними установками створюють підґрунтя для ефективної міжкультурної взаємодії.

Відповідно, компетентнісний підхід є ефективним засобом розвитку особистісних здатностей у мультикультурному середовищі. Поняття компетентності включає широкий спектр соціальних і комунікативних умінь, які формуються на основі знань і досвіду в процесі навчання й виховання.

Таким чином, на підставі аналізу літератури з проблеми дослідження доходимо висновку, що *формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи* визначено як системно організований педагогічний вплив учителя на особистість учня, вміло керовану творчу конструктивну діяльність учителя та учнів, унаслідок якої міжкультурна компетентність та особистісні якості учнів початкової школи набувають якісних змін.

Проаналізувавши дослідження науковців, теми яких дотичні до теми нашого дослідження, ми виокремили наступні педагогічні умови, які, на нашу думку, сприятимуть ефективності формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи у процесі навчання єврейським традиціям:

- 1) *реалізація освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства;*
- 2) *використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій у процесі вивчення єврейської традиції;*
- 3) *використання нетрадиційних форм організації навчальних занять.*

ВИСНОВКИ до розділу 2

Завданнями другого (методологічного) розділу було з'ясування місця проблеми формування міжкультурної компетентності у нормативних документах та законодавчих актах системи освіти України та визначення педагогічних умов формування міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів.

У результаті аналізу нормативних документів та законодавчих актів системи освіти України, освітнього плану базового закладу освіти Запорізької єврейської гімназії «Орт-Алеф», робочої програми з навчальної дисципліни

«Традиції єврейського народу» для 1-4 класів, ми дійшли висновку, що:

1. Освітній процес початкової єврейської школи проводиться на підставі законодавчих актів та нормативних документів у галузі освіти: Закон України «Про освіту», Державний стандарт початкової освіти, Національна доктрина розвитку освіти.

Викладання навчальної дисципліни «Традиції єврейського народу» у єврейських школах з поглибленим вивченням івриту, історії єврейського народу, єврейських традицій проводиться на підставі Робочої програми з дисципліни, вона є забезпечена підручниками для кожного класу та викладається в обсязі 35 годин/навчальний рік (1 година на тиждень).

2. У результаті проведеного аналізу досліджень, теми яких дотичні до теми нашого дослідження, ми виокремили наступні підходи до процесу формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи (компетентнісний, середовищний; соціокультурний; особистісно-орієнтований; діяльнісний), педагогічні умови, які, на нашу думку, сприятимуть ефективності процесу формування міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів, а саме: реалізація освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства; використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій у процесі вивчення єврейської традиції; використання нетрадиційних форм організації навчальних занять.

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ 1-4 КЛАСІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ЄВРЕЙСЬКОЇ ТРАДИЦІЇ

3.1. Організація констатувального етапу експерименту. Добір діагностичних методик

Педагогічний експеримент традиційно містить три етапи:

1) Констатувальний етап: на цьому етапі визначається база проведення експериментального дослідження, кількісний склад учасників експерименту. Добираються діагностичні методики для виявлення рівня сформованості досліджуваного компоненту. За допомогою діагностичних методик встановлюється вихідний рівень сформованості міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів.

2) Формувальний етап: на цьому етапі підлягають апробації визначені педагогічні умови, які реалізуються у формах і засобах організації освітнього процесу.

3) Контрольний етап: передбачає проведення повторного діагностування та порівняння його результатів з результатами констатуючого етапу задля визначення ефективності/неефективності визначених педагогічних умов.

У процесі проведення констатувального експерименту педагогічного дослідження нами було проаналізовано сформованість в учнів початкової школи показників за когнітивним, мотиваційно-ціннісним та діяльнісно-рефлексивним критеріями сформованості міжкультурної компетентності учнів початкової школи.

Констатувальний експеримент проводився на базі Запорізької єврейської гімназії «Орт-Алеф», учасниками експерименту стали учні 3 класу у кількості 20 осіб.

Для проведення діагностування молодших школярів із метою виявлення у них рівня сформованості міжкультурної компетентності до

кожного з показників за трьома критеріями було дібрано діагностичні завдання. Схарактеризуємо їх.

Мотиваційно-ціннісний критерій

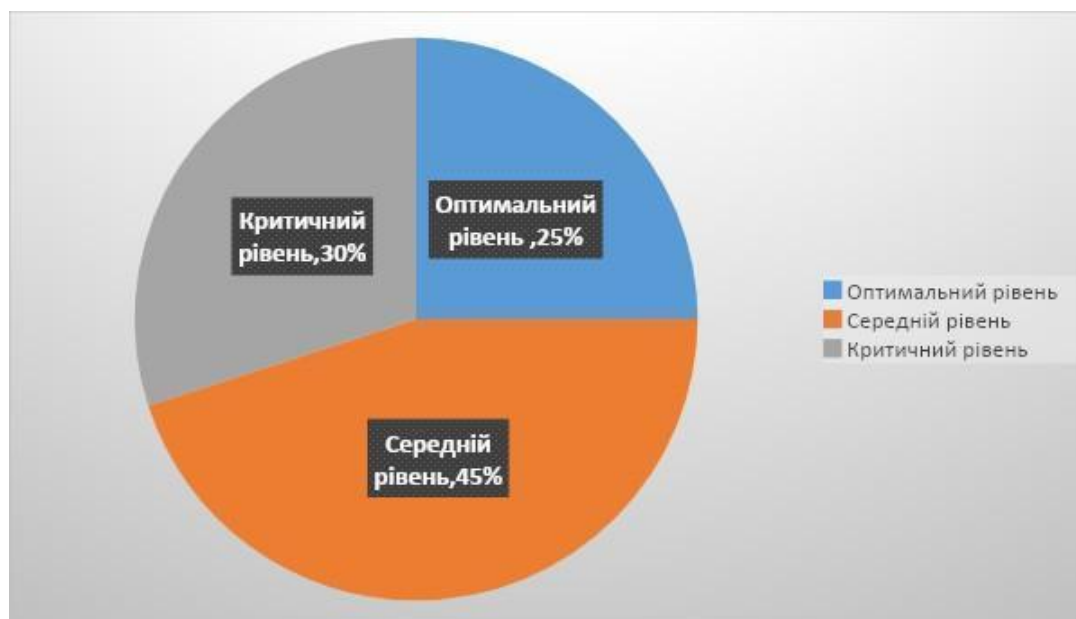
Показник: шанобливе ставлення до культурної спадщини рідного народу і його традицій. Для визначення вищевказаного показника ми застосували завдання «Авторська виставка».

Мета: виявити шанобливе ставлення школярів до культурної спадщини єврейського народу і його традицій. Матеріал: аркуші паперу, олівці. Учням було запропоновано поміркувати над ситуацією «Тобі та твоїм однокласникам доручили зібрати предмети єврейської культури й відкрити виставку у своїй школі. Що ти будеш збирати? Чому? Хто прийде на твою виставку – однокласники, батьки, друзі, гості твого міста? Чи буде їм цікаво? Чому? Розкажи про свою виставку».

Учні без труднощів називали експонати своєї виставки: ханукальний світильник (менора), кіпа, Тора, корона на сувій Тори, зірка Давида, голуб з гілкою оливи. Але їм було важко пояснити, чому вони будуть виставляти саме ці предмети. Частина учнів не змогла дати відповідь узагалі й зазначили, що вони не знають, чому буде присвячена їхня виставка.

Учні констатували, що їхню виставку відвідуватимуть євреї, прості люди й однокласники, дорослі люди. Багато хто з учнів хотів запросити на виставку своїх друзів (школярі називали імена). Ніхто з учнів не передбачив, що таку виставку можуть відвідати і гості міста або люди з інших міст і що вона може бути їм цікава як джерело знань про єврейську культуру та традиції.

Результати діагностування мотиваційно-ціннісного критерію міжкультурної компетентності за методикою «Авторська виставка» подано на малюнку 3.

Малюнок 3. Результати діагностування мотиваційно-ціннісного компоненту міжкультурної компетентності (констатувальний етап, д.м. I)

Когнітивний критерій

Показник: знання про культуру і традиції єврейського народу.

Завдання «Розповідь про традиції рідного народу»

Мета: визначити обізнаність учнів початкової школи про культуру та традиції єврейського народу.

Матеріал: ілюстрації із зображенням українського, єврейського, грузинського національних костюмів, аркуші паперу, кольорові олівці.

Учням було запропоновано відповісти на такі запитання: «Які єврейські традиційні свята ти знаєш? Як ти їх відзначаєш з родиною, з друзями і у школі?», «Що тобі подобається у єврейських святах?», «Чи можеш ти описати єврейський традиційний одяг?», «Що можна і чого не можна носити євреям, чому?», «Про які єврейські традиції ти б розповів своїм одноліткам через 100 років? Чому?», «Які українські традиції і свята відзначаються у твоєму рідному місті?».

Школярі за бажанням малювали свою відповідь.

При підготовці до проведення діагностичного обстеження ми скористались інформацією щодо порівняння елементів шанованого у

народній традиції українців свята Різдва та єврейського свята Рош-га-Шана, доповнюючи порівняння традиціями хасидів (додаток В).

Учні розповідали про традиційні єврейські свята, які відзначаються у їх родин. Учні переважно знають, що Рош га-Шана (єврейський новий рік) святкують два дні. Це час для святкувань і радісних подій, а також для особистого відродження та духовних розмірковувань. Євреї йдуть у синагоги, де слухають служби та молитви, після чого всією родиною збираються за святковим столом, одним із традиційних елементів якого є яблука з медом. Майже всі учні (за винятком двох) назвали Хануку, називаючи його святом перемоги світла над темрявою та відданості своїй вірі. Учні знають, що Хануку святкують 8 днів. Також знають, що запалювання свічок на менорі - головна традиція цього свята, але також воно не обходиться без пісень, родинних зібрань, ігор із традиційним дрейдлем і вживання смаженої їжі на честь олії, яка горіла протягом 8 днів.

Переважна кількість дітей чітко відповіли, що одягати розірвані джинси, «прикрашені» заклепками куртки, червоні шуби і тому подібний «крикливий» одяг, що є засобом самовираження, безумовно, не є пристойно для представника єврейської національності, він заборонений до носіння. Адже одягаючись в такі «шати», єврей демонструє не тільки бажання не виділятися на загальному тлі, але і прагнення повністю злитися з неєврейським середовищем, визнати переваги їх звичок, звичаїв і поглядів над єврейськими цінностями і традиціями. А це якраз і забороняє Тора. Поряд з цим діти розуміють, що одяг має відповідати тому середовищу, у якому мешкає людина, а основними його характеристиками мають бути критерії скромності, розумності і практичності.

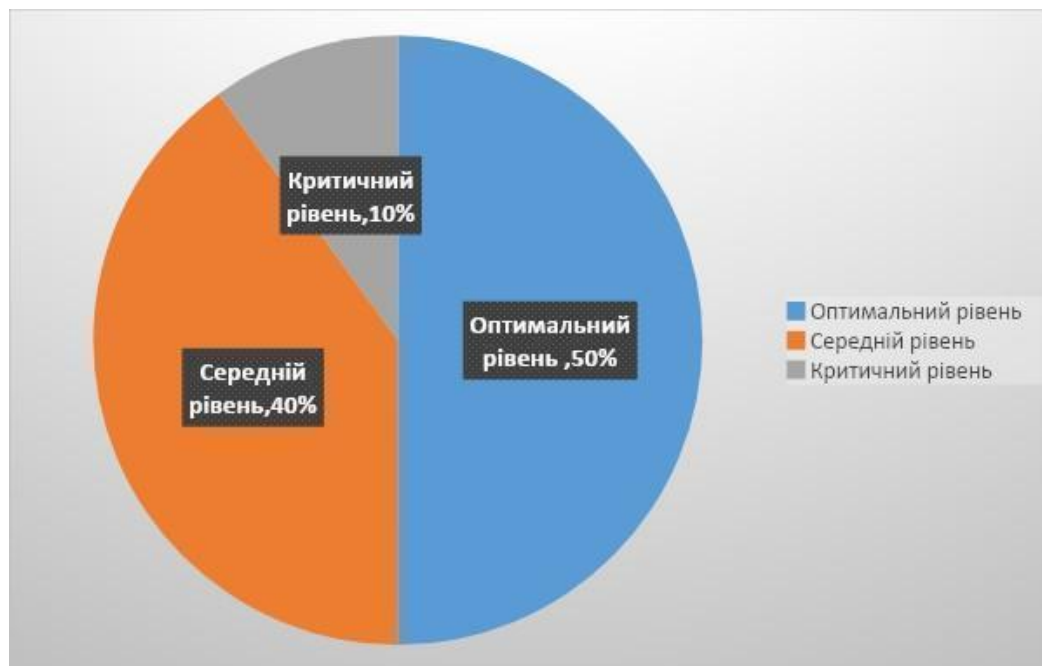
Стосовно українських свят і традицій, переважна кількість дітей знають релігійні українські свята Різдво, Великдень, також знають державне свято День незалежності і можуть розказати, як його святкують у їх місті.

Останнє питання у цьому завданні звучало так: «Що б ти розповів дітям про єврейські традиції через 100 років?» Більшість учнів на це запитання відповіла саме тим, що розкажуть майбутнім поколінням про

традиційні свята і страви, як святкувати з родиною.

По суті, учні виявили у переважній кількості оптимальний та середній рівні сформованості міжкультурної компетентності за когнітивним критерієм.

Узагальнені результати діагностування рівнів сформованості міжкультурної компетентності за когнітивним критерієм подано на малюнку 4.

Малюнок 4. Результати діагностування когнітивного компоненту міжкультурної компетентності (констатувальний етап, д.м.2)

Діяльнісно-рефлексивний

критерій Показник: відкритість до діалогу

Завдання «Безлюдний острів»

Мета: визначити готовність учнів початкової школи пристосуватися до змін, з'ясувати ставлення учнів до змін, що відбуваються в їх оточенні.

Матеріал: ілюстрації безлюдного острова, картинки людей різних національностей, набір олівців, набір паперу.

Процедура виконання: учням пропонувалося уявити, що вони потрапили на острів зі своїми друзями та кількома дітьми, мову яких вони не розуміють. Їх обов'язково знайдуть, але це трапиться не скоро.

На острові немає звичайних будинків, спортивних майданчиків. Учні

повинні були відповісти на запитання: «Що вони будуть робити? Як будуть проходити їхні дні? Чим займатимуться діти, мову яких вони не можуть зрозуміти? Чи будуть вони жити разом, чи кожен сам по собі?» Більшість учнів не змогла виконати це завдання, вони не знають, чим би вони займалися і як би жили на безлюдному острові. Серед відповідей були такі: «Жив би з друзями, їв би фрукти, ананаси і банани», «Разом з другом спробували б послати сигнал про допомогу», «Зробили б пліт і вирушили б по морю рятуватися», «Поводилися б, як герої мультфільму «Мадагаскар».

Але більша частина учнів відповіла однозначно: «Не знаю». Школярі відповідали, що вони не намагалися б змінити ситуацію, жили б далі, жили б з тим другом, з яким потрапили на острів, і лише невелика частина учнів відповіла, що спільно з іншими дітьми на острові вони спробували б вибратися й дістатися дому.

Результати діагностування діяльнісно-рефлексивного компонента міжкультурної компетентності за показником «Відкритість до діалогу» представлено на малюнку 5.

Показник: застосування норм міжкультурного етикету.

Завдання «Я - співрозмовник»

Мета: з'ясувати, чи обізнані учні щодо культури поведінки й спілкування з дорослими людьми та однолітками.

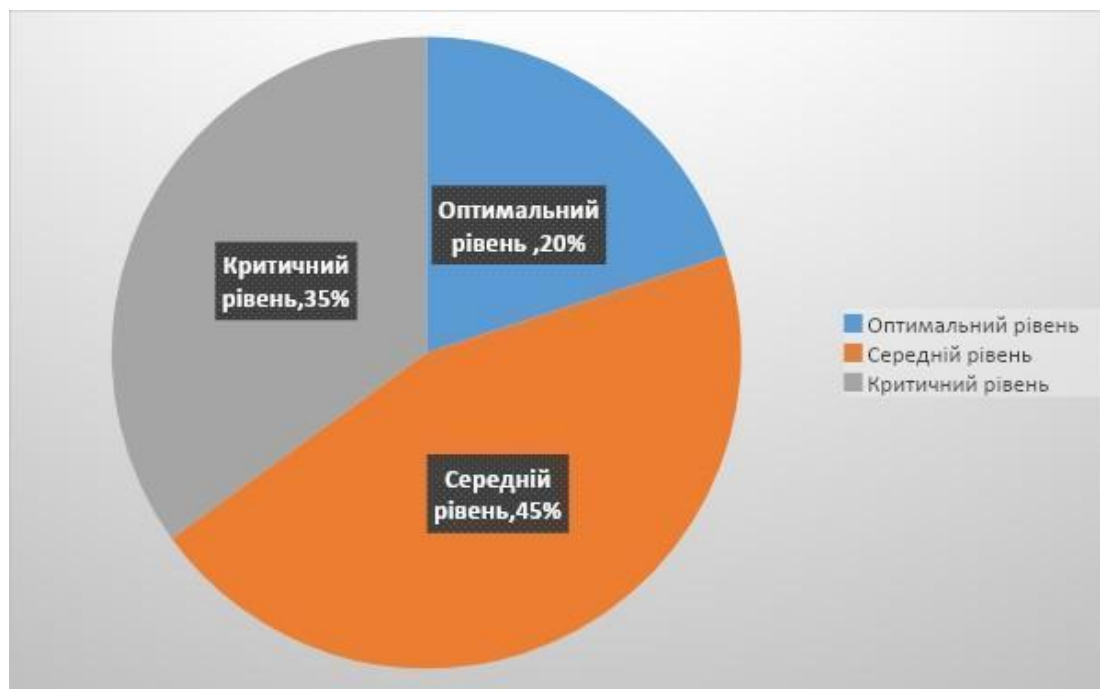
Матеріал: набір питань.

Процедура виконання: учням пропонувалося відповісти на низку запитань.

На запитання «Чи завжди ти вітаєшся першим?» більшість учнів відповіла позитивно: «Так, завжди». Деякі учні зазначили, що вітаються

першими іноді, а частина відповіла негативно.

Малюнок 5. Результати діагностування діяльнісно-рефлексивного компоненту міжкультурної компетентності (констатувальний етап, д.м.3)

Відповіді на запитання «Чи завжди ти дякуєш за надану тобі допомогу?» були такими: більша частина опитуваних відповіли «Так». На запитання «Чи перебиваєш ти того, з ким розмовляєш?» більшість учнів відповіла «Ні». Практично всі учні відповіли «Так» на запитання «Чи знаєш ти, як треба поводитись у розмові з батьками? Вчителями? Однокласниками?».

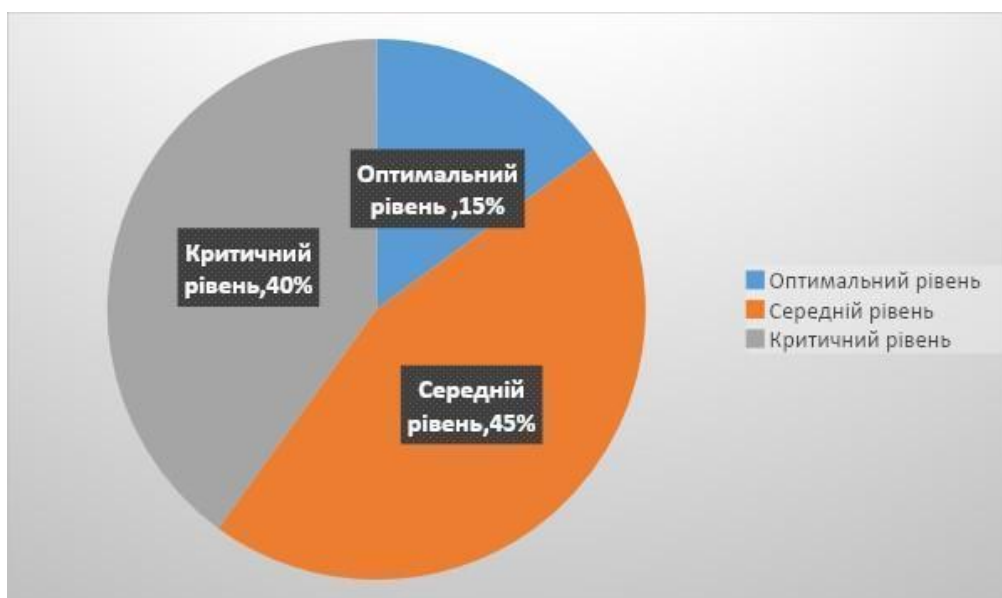
Тобто ми можемо констатувати сформованість в учнів шанобливого ставлення до співрозмовника, переважно – розуміння особливостей бесіди зі старшими. Діти ознайомлені з елементарними формами ввічливості, розуміють і вживають «чарівні» слова у спілкуванні.

Але додаткове запитання «Чим відрізнятиметься твоя поведінка в розмові з ними?» викликало труднощі. Багато учнів так і не змогли назвати особливості спілкування з батьками, вчителями й однокласниками. Деякі школярі відповідали таке: «Потрібно з усіма розмовляти шанобливо, не можна перемовлятися, з учителями та батьками не можна розмовляти так, як іноді можна з однокласниками». Декілька учнів відповіли так: «Моя поведінка нічим не буде відрізнятися у розмові з учителями, однокласниками,

батьками». Результати рівнів сформованості мультикультурної компетентності за показником «Застосування норм міжкультурного етикету» представлено на малюнок 6.

Малюнок 6. Результати діагностування діяльнісно-рефлексивного компоненту міжкультурної компетентності (констатувальний етап, д.м. 4)

Таким чином, на констатувальному етапі експерименту виявлено

загальний рівень сформованості міжкультурної компетентності учнів за допомогою низки діагностувальних завдань за когнітивним, мотиваційно-ціннісним та діяльнісно-рефлексійним критеріями. Отримані дані за кожним із сформованих критеріїв міжкультурної компетентності учнів дозволили визначити її інтегральний показник (таблиця 5).

Таблиця 5

Загальний рівень сформованості міжкультурної компетентності учнів на констатувальному етапі експерименту (%)

Рівні	ДМ 1	ДМ 2	ДМ 3	ДМ 4	Загальний показник
Оптимальний	25	50	20	15	27,5
Середній	45	40	45	45	43,75
Критичний	30	10	35	40	28,75

ДМ – діагностична методика

Як бачимо, найвищі показники учні продемонстрували за когнітивним критерієм, виявивши знання єврейських традиційних свят, вимог

до єврейського костюму тощо.

Отже, у параграфі 3.1. ми виокремили етапи експериментального дослідження проблеми формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи, визначили їх завдання, виокремили клас для участі в експерименті, а також підібрали діагностичні методики для визначення рівня сформованості в учнів експериментального класу рівнів сформованості міжкультурної компетентності за визначеними компонентами і показниками їх вияву.

Названі кроки дали можливість визначити загальний рівень сформованості міжкультурної компетентності учнів експериментального класу, що, в свою чергу, сприятиме можливості виокремити зміст, форми і методи формувального етапу експерименту.

3.2. Зміст, форми і методи реалізації педагогічних умов формування міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів

У параграфі 2.2. у результаті аналізу психолого-педагогічних напрацювань з порушеної проблеми ми виокремили педагогічні умови, які, на нашу думку, сприятимуть ефективності процесу формування міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів, а саме: реалізація освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства; використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій у процесі вивчення єврейської традиції; використання нетрадиційних форм організації навчальних занять.

Реалізація першої педагогічної умови полягала в застосуванні таких методів і прийомів: проведення особистісно-орієнтованих уроків з навчальної дисципліни «Традиції єврейського народу», інтегровані дні з набуттям досвіду міжкультурного спілкування і взаємодії, позаурочні заходи з батьками і родичами учнів, батьківські лекторії, сімейні свята, вікторини на знання традицій та обрядів представників різних культур і народів.

Найбільш уживаними формами впровадження експериментальної моделі формування міжкультурної компетентності учнів в освітньому середовищі початкової школи на уроках з вивчення «Традицій єврейського

народу» є активні форми роботи.

Так, у школі було організовано учнівський концерт із запрошенням батьків, відзначаються національні свята або визначні події з історії етнічних меншин, які відображають історію, культуру, та висвітлюють внесок, який зробила в історію і культуру людства та чи інша етнічна група.

Найбільш популярними формами роботи на уроках з вивчення єврейських традицій стали уроки за технологією розвитку критичного мислення і сімейні свята.

Беручи участь у цих різноманітних заходах, учні вчилися сприймати себе як частину єврейського суспільства, шануючи при цьому власне коріння, розвивають уміння працювати в колективі, лідерські якості, відчувають свободу для своєї творчості. Серед методів роботи надавалася перевага таким: інтерактивні методи, стратегії розвитку критичного мислення, зокрема «Шість капелюхів мислення Едварда де Боно», «Фішбоун», методи критичного мислення під час роботи з текстами, проектні, ігрове моделювання, складання ментальних карт.

Наша дослідницька увага не могла оминати такий дієвий та ефективний метод критичного мислення як «Шість капелюхів мислення Едварда де Боно» [44]. Метою даного методу є вивчення проблемного питання з різних точок зору через проектування на себе певного виду мислення та його аналіз під визначеним кутом зору. Результатом застосування методу «Шість капелюхів мислення» став розвиток навичок креативності, комунікабельності та взаємодії учнів у колективі. Метою методу «Фішбоун» є навчити учнів аналізувати інформацію або текст, розрізняти факти й думки, причини та наслідки, робити висновки на основі проведеного аналізу.

Дані методи були покликані вчити учнів вільно висловлювати свою думку перед аудиторією, привертаючи та утримуючи увагу слухачів, а також знаходити рішення проблеми, прогнозуючи її наслідки. Зазначені форми й методи формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи давали можливість відчувати себе у ролі представника тієї чи іншої культури, сприяли формуванню культури спілкування, спонукали до пошуку інформації, навчали аргументовано висловлювати свою точку зору, критично ставитись до

власних поглядів і поглядів інших людей, поважати будь-яку точку зору, бути готовими до її сприйняття та обговорення, дозволяли учням обговорювати актуальні проблеми сучасності та інтелектуально розвиватись.

Саме тому доцільно застосовувати дані форми та методи формування міжкультурної компетентності учнів з метою підвищення рівнів когнітивного, мотиваційно-ціннісного та діяльнісно-рефлексійного критеріїв міжкультурної компетентності.

Серед переліку форм важливого значення ми надавали іграм – імітаціям та драматизаціям як активній груповій, цілеспрямованій навчальній діяльності з імітації й моделювання систем, явищ, процесів, що вивчаються, та вироблення оптимальних рішень [29]. Доцільним є застосування ігрових методів у процесі розширення уявлення учнів про героїв і сюжети Танаху, підготовці та проведенні свят єврейського календаря.

Імітаційна гра як форма, яка застосовується під час формування міжкультурної компетентності учнів в освітньому середовищі початкової школи, також може передбачати використання запропонованого Т. Бьюзером та опрацьованого Х. Мюллером методу складання інтелектуальних або ментальних карт (Mind Mapping) [67] з метою виділення складових частин основної проблеми дослідження.

Результатом використання даного методу є розвиток умінь в учнів початкової школи визначати ключові моменти проблеми та досягати кінцевого результату у її вирішенні шляхом поетапного подолання супровідних обставин. Доцільним є використання такого методу у процесі засвоєння заповідей, що містяться в молитві Шма, та усвідомленні їх першорядної важливості для єврейського народу.

Рольові ігри можуть бути реалізовані в класі на уроках вивчення єврейських традицій, що сприятиме формуванню міжкультурної компетентності учнів. Наприклад, вчитель роздає рольові картки, згідно з якими учні повинні діяти зовсім інакше, ніж вони діють зазвичай, використовуючи нові норми й стандарти поведінки, коли вони мають вирішити проблему, виконати завдання або обговорити проблему в групах, дотримуючись норм поведінки, покладених на них як на нову особистість.

Така форма роботи сприяє розвитку відкритого ставлення, зацікавленості та поваги до представників інших культур, готовності до співпереживання, подолання стереотипів, розвиває навички спостереження, інтерпретації, адаптації, спонукає вивчати власну культуру та відкривати для себе інші. Рольові ігри можуть бути використані фактично при вивченні кожної з тем навчальної дисципліни «Традиції єврейського народу».

Етнографічні завдання можуть допомогти учням досліджувати життєві ситуації в реальному світі для того, щоб отримати досвід і знання, які вони можуть порівняти й проаналізувати. Наприклад, учні отримують завдання зробити спостереження, щоб дослідити, як люди вітають один одного, як довго вони чекають в певних ситуаціях, які вербальні та невербальні засоби вони використовують, щоб висловити повагу, вдячність, гнів або будь-які інші емоції.

Інший приклад завдання для учнів - взяти інтерв'ю у людей, які живуть по сусідству, щоб з'ясувати їх думки та ставлення до конкретної ситуації; результати інтерв'ю мають бути представлені, порівняні, проаналізовані в класі.

Третій приклад - використання "усної історії". Вчитель пропонує учням взяти інтерв'ю у людей, які можуть виступити "живим джерелом" і розповісти про минулі часи. Така форма роботи допоможе учням набути досвід активного слухання, самопізнання, самоаналізу, поваги до поглядів інших людей, розвинути навички проведення дослідження у сфері соціальних наук.

Одним із найбільш продуктивних на сьогодні методів роботи з учнями початкової школи є метод проєктів – спроба моделювання дійсності, орієнтована на застосування і набуття знань, умінь та навичок [46].

В основу методу проєктів покладена ідея направленості навчально-пізнавальної діяльності учнів на результат або продукт, який можна отримати через рішення значущої проблеми, розвиваючи вміння самостійно конструювати свої знання та орієнтуватись в інформаційному просторі.

Тематика проєктів для учнів початкової школи може бути різноманітною: становлення толерантності, розвитку громадських якостей,

вивчення єврейської, української та іноземних мов. Ключовим моментом даного етапу є налагодження співпраці всіх учасників та партнерів проєктної діяльності, від якої залежить подальше існування проєкту на практиці, розвиток необхідних компетенцій та навичок міжкультурної комунікації, навички прийняття рішень, спілкування та співпраці, здатність до критичного мислення, інформаційна грамотність.

Реалізація другої педагогічної умови.

У галузі використання ІКТ в освітньому процесі початкової школи процесі накопичено значний науковий потенціал, дане питання висвітлено у роботах В. Бикова, А. Гуржія, М. Жалдака, В. Лапінського, А. Манако, Н. Морзе, Ю. Машбиця, О. Спіріна та ін.

Засоби ІКТ виступають сьогодні новою технологічною основою для розвитку навичок самоосвіти, їх застосування сприяє формуванню сучасної інформаційної культури людини та необхідного рівня загальної грамотності,

Формування інформаційно-комунікаційної компетентності (ІК-компетентність) вчителів та учнів, що впливає на інтелектуальне зростання особистості в цілому [23].

При підготовці та проведенні уроків використовували пакет MS Office, що містить текстовий редактор Word, електронні презентації PowerPoint, мультипрезентації.

Електронні презентації дають можливість при незначних витратах часу підготувати наочність до уроку. Уроки, складені за допомогою PowerPoint, – видовищні й ефективні в роботі з інформацією. Використання презентацій можливе на будь-якому етапі вивчення теми уроку: під час пояснення нового матеріалу, закріплення, повторення, контролю.

Вивчення програмового матеріалу з навчальної дисципліни “Традиції єврейського народу” забезпечується шляхом мотивації до навчальної діяльності: створенням проблемних ситуацій, ознайомленням учнів із різними стандартними та нестандартними ситуаціями, аналізом практичного значення засвоєних понять, адже такі завдання сприяють формуванню в учнів компетентності в життєвих ситуаціях через розв’язання ситуативних задач, формують особистісне ставлення до проблеми, що

вирішується, вчать орієнтуватися в навчальному матеріалі та переносити ці знання на інші сфери життя. Застосування на уроці комп'ютерних тестів і діагностичних комплексів дозволяє за короткий час отримувати об'єктивну картину рівня засвоєння матеріалу і своєчасно його скоригувати. І, як результат, – формуються ключові та предметні компетентності учнів, адже ця робота пов'язана з культурою мислення, аналітичною рефлексією, вчить самостійно приймати рішення. Так, на підсумковому етапі уроку, під час закріплення програмового матеріалу, учні розгадують кросворди, тести.

Нагромадження нових знань, зміна або зміцнення поглядів, переконань, звичок відбувається постійно. При цьому поведінка особистості, її ставлення до оточення, її діяльність обумовлюються тими порівняно стійкими якостями, що з'явилися у неї як наслідок соціальних умов, виховних впливів, досвіду і стали основою її характеру.

Використання ІКТ на уроках з навчальної дисципліни «Традиції єврейського народу» сприяє формуванню в учнів інтересу до матеріалу, який учні потім реалізують і в самостійному опанування знань з порушених тем: цікавляться героями Танаху, історією народу. Можливості використання комп'ютера дають змогу подавати новий матеріал наочно та динамічно, в формі гри, змагання тощо. Інтерес до вивчення предмету багато в чому залежить також від того, як проходять уроки. А застосування комп'ютерної техніки на уроках дозволяє зробити урок нетрадиційним, яскравим, насиченим, наповнюючи його зміст знаннями з інших наочних областей, що перетворюють єврейську традицію з об'єкту вивчення у засіб отримання нових знань.

Для демонстрації учням обраного аспекту культури можуть використовуватися окремі *сюжети з художніх фільмів*, наприклад, “Танці з вовками”, “Колір страху”, “Сім років в Тибеті”, “Моє велике грецьке весілля” та ін.; для дискусійних питань – навчальні відео, які пропонуються у вільному доступі в мережі Інтернет, наприклад, “Гоблін” (“Gobblyne” <http://www.youtube.com/watch?v=v6BRz-kJ2Zw&feature=dir>); “Навчаємось жити разом” (“Learning to Live Together” <https://www.youtube.com/watch?v=IxaEmzSyC7Q>).

Звернемо увагу на фільми, присвячені питанням громадянських прав, які можна демонструвати учням: “Мартін Лютер Кінг” (“Martin Luther King, Jr. Speeches” <http://search.eb.com/blackhistory/micro/321/84>). “Мужність піклування” (“Courage to Care” <http://www.productfinder.net/adl/Courage-to-Care.html>) історії “рятувальників” під час Голокосту, методичні вказівки для вчителів); “Історія Даниеля” (“Daniel’s Story” <http://www.ushmm.org/education/foreducators/resource/rtcfamguidedc.pdf> базується на виставці Музея пам'яті Голокосту; простежує історію Данила, молодого єврейського хлопчика в Німеччині, ескалацію антисемітизму, що веде до Голокосту; включає методичні вказівки для проведення дискусій); “Острів Надії/Острів сліз” (“Island of Hope/Island of Tears” <http://www.pbs.org/kbyu/ancestors/records/immigration/> - досліджує досвід іммігрантів Елліс-Айленд).

Реалізація третьої педагогічної умови.

Нестандартний урок - це імпровізоване навчальне заняття, що має нетрадиційну (невстановлених) структуру.

Урок, проведений нестандартно, стимулює творчість учителя і його вихованців, створює сприятливі умови для співробітництва учнів один з одним і з учителем. До таких уроків слід готуватись особливо ретельно, а тому нетрадиційні уроки проводяться не так вже й часто.

У педагогічній літературі вирізняють різні типи нетрадиційних уроків. Найбільшого поширення набули нетрадиційні уроки за такими формами:

- 4) урок-вистава;
- 5) урок-змагання;
- 6) урок-естафета;
- 7) урок взаємного навчання;
- 8) урок із груповою формою роботи;
- 9) урок, який проводять самі учні;
- 10) урок-«наукове дослідження»;
- 11) урок-казка;

12) театралізований урок тощо.

рекомендації з проведення нестандартних уроків.

1. Нестандартні уроки слід використовувати як підсумкові при узагальненні та закріплення знань, умінь і навичок учнів;

2. Занадто часте звернення до подібних форм організації навчального процесу недоцільно, оскільки це може призвести до втрати стійкого інтересу до навчального предмету і процесу навчання;

3. Нетрадиційного уроку повинна передувати ретельна підготовка і в першу чергу розробка системи конкретних цілей навчання і виховання;

4. При виборі форм нетрадиційних уроків викладачу необхідно враховувати особливості свого характеру і темпераменту, рівень підготовленості і специфічні особливості класу в цілому і окремих учнів;

5. Інтегрувати зусилля вчителів при підготовці спільних уроків, доцільно не тільки в рамках предметів природничо-математичного циклу, а й виходячи на предмети гуманітарного циклу;

6. При проведенні нестандартних уроків керуватися принципом «з дітьми та для дітей», ставлячи однією з основних цілей виховання учнів в атмосфері добра, творчості, радості.

Таким чином, у параграфі 3.2. ми стисло схарактеризували ті форми та методи, які сприятимуть реалізації педагогічних умов, спрямованих на формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи.

3.2. Аналіз результатів експериментального дослідження

На контрольному етапі експериментальної роботи ми перевірили рівень сформованості міжкультурної компетентності учнів початкової школи. Для цього нами використано комплекс діагностувальних методик, що й на констатувальному етапі експерименту.

Порівняльний аналіз результатів педагогічного експерименту проводився за тими ж критеріями, які описано у параграфі 1.1: когнітивний критерій з показниками (знання про культуру і традиції свого народу; наявність інтересу до пізнання іншої культури; знання досягнень культури, властивих певному народу); мотиваційно-ціннісний критерій з

показниками (шанобливе ставлення до культурної спадщини рідного народу і його традицій, повага до культурних і життєвих цінностей інших людей, готовність до сприйняття духовних цінностей представників різних культур); діяльнісно-рефлексивний критерій з показниками (відкритість до діалогу; застосування норм міжкультурного етикету; толерантне ставлення до культурної своєрідності співрозмовника), які дозволили зробити узагальнені висновки про ефективність запропонованої системи формування міжкультурної компетентності.

Мотиваційно-ціннісний критерій

Для визначення рівня сформованості міжкультурної компетентності учнів початкової школи за вищевказаним критерієм ми застосували завдання «Авторська виставка» (описано у параграфі 3.1.).

Результати діагностування мотиваційно-ціннісного критерію міжкультурної компетентності за методикою «Авторська виставка» подано на малюнку 6.

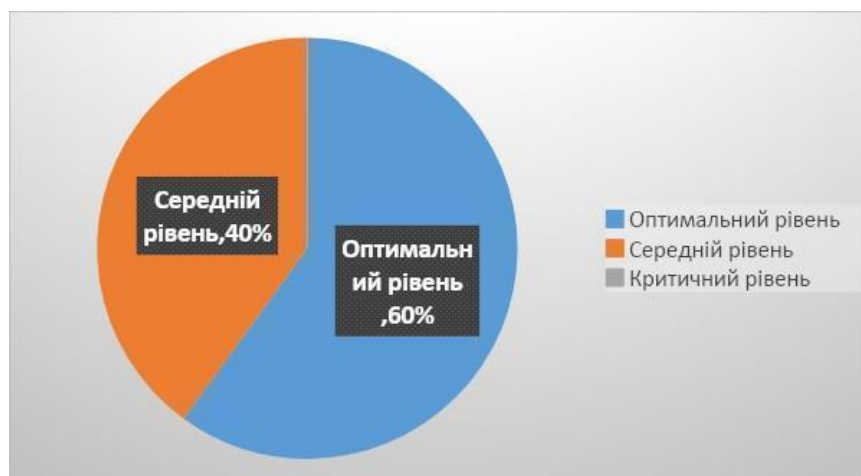

Малюнок 6. Результати діагностування мотиваційно-ціннісного компоненту міжкультурної компетентності (контрольний етап, д.м.1)

Когнітивний критерій

Показник: знання про культуру і традиції єврейського народу.

Завдання «Розповідь про традиції єврейського народу» (описано у параграфі 3.1.) Узагальнені результати діагностування рівнів сформованості міжкультурної компетентності за когнітивним критерієм подано на малюнку 7.

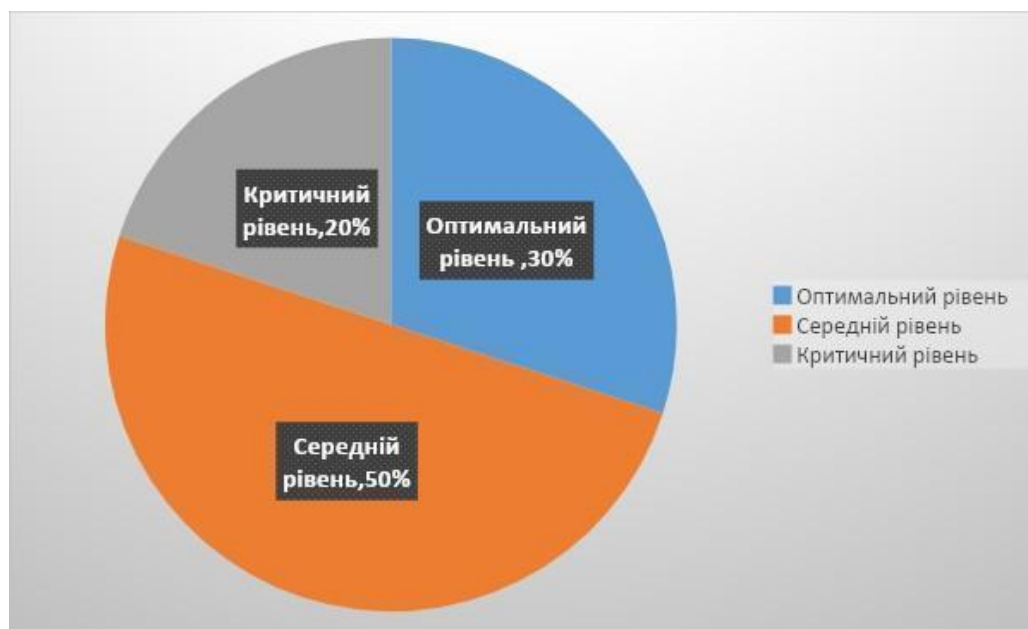
Малюнок 7. Результати діагностування когнітивного компоненту міжкультурної компетентності (контрольний етап, д.м.2)

Діяльнісно-рефлексивний критерій

Показник: відкритість до діалогу

Завдання «Безлюдний острів» (детально описано у параграфі 3.1.)

Результати діагностування діяльнісно-рефлексивного компонента міжкультурної компетентності за показником «Відкритість до діалогу» представлено на малюнку 8.

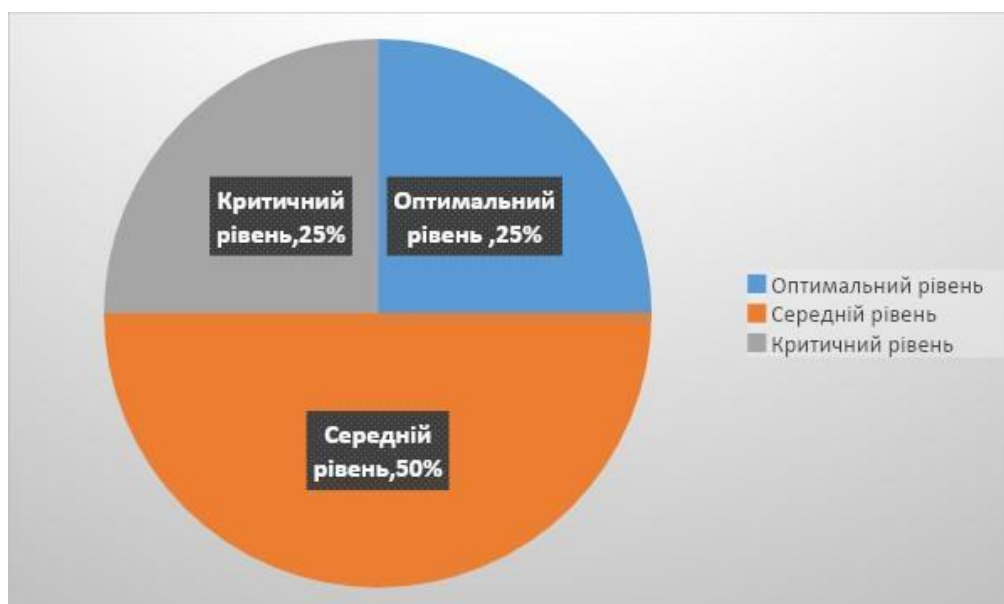
Малюнок 8. Результати діагностування діяльнісно-рефлексивного компоненту міжкультурної компетентності (контрольний етап, д.м.3)

Показник: застосування норм міжкультурного етикету.

Завдання «Я - співрозмовник» (детально описано у параграфі 3.1.)

Результати рівнів сформованості мультикультурної компетентності за показником «Застосування норм міжкультурного етикету» представлено на малюнку 9.

Таким чином, на контрольному етапі експерименту виявлено загальний рівень сформованості міжкультурної компетентності учнів за допомогою низки діагностувальних завдань за когнітивним, мотиваційно-ціннісним та діяльнісно-рефлексійним критеріями. Отримані дані за кожним із сформованих критеріїв міжкультурної компетентності учнів дозволили визначити її інтегральний показник на контрольному етапі (таблиця 6).

Малюнок 9. Результати діагностування діяльнісно-рефлексивного компоненту міжкультурної компетентності (контрольний етап, д.м. 4)

Таблиця 6

Загальний рівень сформованості міжкультурної компетентності учнів на контрольному етапі експерименту (%)

Рівні	ДМ 1	ДМ 2	ДМ 3	ДМ 4	Загальний показник
Оптимальний	35	60	30	25	37,5
Середній	50	40	50	50	47,5
Критичний	15	0	20	25	15

ДМ – діагностична методика

Порівняльний аналіз результатів діагностичного обстеження учнів 3 класу на констатувальному та контрольному етапах експерименту на предмет виявлення рівня сформованості у них міжкультурної компетентності подано на рис. 10.

Як бачимо, найвищі показники учні продемонстрували за когнітивним критерієм (діагностична методика 2), виявивши знання єврейських традиційних свят, вимог до єврейського костюму тощо.

Малюнок 10. Порівняльний аналіз результатів констатувального і контрольного етапів експерименту

Отже, у параграфі 3.3. ми провели повторне (контрольне) діагностичне обстеження учнів – учасників експерименту. Після проведення контрольного діагностичного зрізу ми провели порівняльний аналіз результатів констатувального і контрольного етапів експерименту на предмет виявлення змін у рівнях сформованості міжкультурної компетентності учнів початкової школи.

Порівняльні дані рівнів сформованості міжкультурної компетентності учнів початкової школи на констатувальному та контрольному етапах засвідчили позитивну динаміку, а різниця показників є статистично достовірною, а отже, засвідчує ефективність методики реалізації запропонованих педагогічних умов формування міжкультурної компетентності, результатом чого є позитивна динаміка розвитку міжкультурної компетентності учнів експериментального класу.

ВИСНОВКИ до розділу 3

Завданнями третього (експериментального) розділу роботи було: провести підбір діагностичних методик, провести констатувальний експеримент, виявити вихідний рівень сформованості міжкультурної компетентності учнів експериментального класу; з'ясувати зміст, форми і методи реалізації педагогічних умов формування міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів; провести аналіз результатів експериментального дослідження.

У результаті проведеного експериментального дослідження проблеми формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи нами було зроблено наступні висновки:

1. Діагностичний інструментарій, спрямований на визначення рівня сформованості в учнів початкової школи міжкультурної компетентності, включав наступні методики: «Авторська виставка», розповідь про традиції єврейського народу, «Безлюдний острів», «Я-співрозмовник».

У результаті проведення констатувального діагностичного обстеження ми виявили наступні рівні сформованості міжкультурної компетентності учнів початкової школи: оптимальний рівень виявили 27,5 % учнів, середній рівень - 43,75 % учнів, критичний рівень сформованості міжкультурної компетентності - 28,75% обстежених учнів.

2. Ми з'ясували зміст, форми та методи реалізації педагогічних умов, спрямованих на формування міжкультурної компетентності в учнів початкової школи (проведення уроків на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі викладання навчальної дисципліни «Традиції єврейського народу», використання нетрадиційних форм організації навчальних занять тощо).

3. На прикінцевому етапі було проведено контрольні діагностичні зрізи щодо наявних рівнів міжкультурної компетентності учнів початкової школи; також було проведено порівняльний аналіз результатів на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту. Аналіз даних засвідчив, що в експериментальному класі відбулися зміни.

Так, оптимального рівня досягли 37,5 % учнів, середнього рівня – 47,5 %, зменшилася кількість учнів із мінімальним рівнем сформованості мультикультурної компетентності до 15 %.

Це дозволяє зробити висновок про ефективність визначених нами педагогічних умов формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи.

ВИСНОВКИ

У магістерському дослідженні здійснено теоретичне узагальнення проблеми формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи у процесі навчання єврейської традиції, визначено методологічні основи процесу формування міжкультурної компетентності учнів та проведено експериментальне дослідження, яке полягало у визначенні вихідного рівня досліджуваної характеристики, формування міжкультурної компетентності учнів під час вивчення дисципліни «Традиції єврейського народу» та проведення контрольного зрізу діагностованої характеристики задля визначення ефективності/неефективності окреслених нами педагогічних умов.

У результаті проведеного дослідження нами було зроблено наступні висновки:

1. Провівши аналіз психолого-педагогічних напрацювань з порушеної проблеми, ми сформуваємо власне визначення поняття «міжкультурна компетентність», яким будемо послуговуватись у нашому дослідженні: *це комплексна якість особистості, що відображає багатоаспектність її зв'язків на мікро- та макрорівні і інтегрує в собі сукупність полікультурних поглядів, ідей, переконань, почуттів, потреб, цінностей, установок, які виявляються в конкретній поведінці. Це здатність конкретної особистості безконфліктно реалізувати себе у соціумі в умовах полікультурного середовища.*

2. Структурними компонентами досліджуваного поняття «міжкультурна компетентність» визначено мотиваційно-ціннісний компонент, когнітивний компонент та діяльнісно-рефлексивний, подано їх характеристику у вигляді показників вияву в учнів 1-4 класів. Для подальшого дослідження важливим є також визначення рівнів сформованості досліджуваного компоненту (оптимальний, середній, мінімальний).

3. Освітній процес початкової єврейської школи проводиться на підставі законодавчих актів та нормативних документів у галузі освіти: Закон України «Про освіту», Державний стандарт початкової освіти, Національна

доктрина розвитку освіти.

Викладання навчальної дисципліни «Традиції єврейського народу» у єврейських школах з поглибленим вивченням івриту, історії єврейського народу, єврейських традицій проводиться на підставі Робочої програми з дисципліни, вона є забезпечена підручниками для кожного класу та викладається в обсязі 35 годин/навчальний рік (1 година на тиждень).

4. У результаті проведеного аналізу досліджень, теми яких дотичні до теми нашого дослідження, ми виокремили педагогічні умови, які, на нашу думку, сприятимуть ефективності процесу формування міжкультурної компетентності учнів 1-4 класів, а саме: реалізація освітнього процесу на засадах педагогіки партнерства; використання засобів інформаційно-комунікаційних технологій у процесі вивчення єврейської традиції; використання нетрадиційних форм організації навчальних занять.

5. Діагностичний інструментарій, спрямований на визначення рівня сформованості в учнів початкової школи міжкультурної компетентності, включав наступні методики: «Авторська виставка», розповідь про традиції єврейського народу, «Безлюдний острів», «Я-співрозмовник».

У результаті проведення констатувального діагностичного обстеження ми виявили наступні рівні сформованості міжкультурної компетентності учнів початкової школи: оптимальний рівень виявили 27,5 % учнів, середній рівень - 43,75 % учнів, критичний рівень сформованості міжкультурної компетентності - 28,75% обстежених учнів.

6. Ми з'ясували зміст, форми і методи реалізації педагогічних умов, спрямованих на формування міжкультурної компетентності в учнів початкової школи (проведення уроків на засадах суб'єкт-суб'єктної взаємодії, використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі викладання навчальної дисципліни «Традиції єврейського народу», використання нетрадиційних форм організації навчальних занять тощо).

Обґрунтовано, що провідна роль у формуванні міжкультурної компетентності учнів початкової школи належить педагогові. Від його готовності до такої діяльності прямо залежить ефективність цього процесу.

7. На прикінцевому етапі було проведено контрольні діагностичні

зрізи щодо наявних рівнів міжкультурної компетентності учнів в початкової школи; також було проведено порівняльний аналіз результатів на констатувальному та контрольному етапах педагогічного експерименту. Аналіз даних засвідчив, що в експериментальному класі відбулися зміни. Так, оптимального рівня досягли 37,5 % учнів, середнього рівня – 47,5 %, зменшилася кількість учнів із мінімальним рівнем сформованості мультикультурної компетентності до 15 %.

Це дозволяє зробити висновок про ефективність визначених нами педагогічних умов формування міжкультурної компетентності учнів початкової школи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агадуллін Р. Р. Полікультурна освіта: методолого-теоретичний аспект. *Педагогіка і психологія*. 2004. № 3. С. 18-29.
2. Бакуліна Н. Прийоми розвитку міжкультурної комунікації. Режим доступу: [ARTEK 2009_NB \(22\).pdf \(iitta.gov.ua\)](#).
3. Бакуліна Н.В. Шляхи розвитку міжкультурної компетенції (на прикладі роботи над прислів'ями у процесі навчання мови іврит на початковому етапі. Режим доступу: [Бакуліна Н \(iitta.gov.ua\)](#).
4. Бацевич Ф.С. Словник термінів міжкультурної комунікації. К.: Довіра, 2007. 205 с.
5. Бенкс Д. Мультикультурное образование: цели и измерения. *Новые ценности образования*. Інноватор, 1996. Вип. 4-7. С. 15-19.
6. Березюк О.С. Системний підхід до формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців в сучасному освітньому просторі // *Професійна педагогічна освіта: системні дослідження* : монографія. / за ред. О. А. Дубасенюк. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. С. 193-209.
7. Бех І. Молодший школяр у вікових закономірностях. *Початкова школа*. 2015. № 1. С. 10-14.
8. Бех І. Д. Ганнусенко Н. І., Чорна К. І. Концепція виховання гуманістичних цінностей учнів. *Шкільний світ*. 2005. №45. С. 4–11.
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2002. 1440 с.
10. Воротняк Л. І. Особливості формування полікультурної компетенції магістрів у вищих педагогічних навчальних закладах. *Вісник Житомирського державного університету (Педагогічні науки)*. 2008. № 39. С. 105-109.
11. Гончаренко Л. А. Розвиток полікультурної компетентності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів : навчальний посібник / За ред. В. В. Кузьменка. Херсон : РІПО, 2007. 176 с.
12. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник.

- 2-ге вид., доп. й випр. Рівне: Волинські обереги, 2011. 552 с.
13. Гуренко О. І. Теоретичні основи полікультурної освіти. *Науковий вісник Бердянського державного педагогічного університету (Гуманітарні науки)*. 2008. № 1. С. 36-40.
14. Державний стандарт початкової освіти. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-derzhavnogo-standartu-pochatkovoyi-osviti>
15. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. навч. посіб. К.: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
16. Єврейська національна спільнота в контексті інтеграції українського суспільства: Монографія. К.: ІПіЕНД ім.І.Ф.Кураса НАН України. 376 с.
17. Єврейська традиція: підручник для 1-4 класу. СНГ-Балтія-Ізраїль, 2011-2012.
18. Єрмаков І. Г. Школа 21 століття в Україні відбудеться лише за умови, якщо кожен її вихованець засвоїть своєрідний етичний кодекс міжнародного спілкування. *Відродження*. 2005. № 1. С. 7.
19. Зеліковська О. О. Сутність та структура міжкультурної компетенції студентів вищих економічних навчальних закладів. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія «Педагогіка і психологія»*. № 2 (24). 2010. С. 213-216.
20. Зданевич Л. В. Теоретичні підходи до полікультурного виховання дітей дошкільного віку. *Педагогічний дискурс*. 2009. Вип. 5. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/peddysk/2009_5/index.html.
21. Зеленська О. М. Формування полікультурної компетентності курсантів вищих військових навчальних закладів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2012. 190 с.
22. Зубко А. М. Організаційно-педагогічні умови вдосконалення навчального процесу в системі підвищення кваліфікації педагогічних кадрів : автореф. дис. ... канд. пед. наук. Київ, 2002. 22 с.
23. Іванець Н. В. Етапи мультикультурного виховання учнів початкової школи у позакласній роботі. Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки. Херсон, 2016. Вип. LXIX.

- С. 102–106.
24. Іванець Н. В. Формування мультикультурної компетентності учнів початкової школи: методичний посібник. Миколаїв: СПД Румянцева, 2019. 110 с.
  25. Коберник О. М., Бялик О. В. Інноваційні технології навчання та виховання: навчальний посібник. Умань: Копіцентр, 2010. 210 с.
  26. Коваленко В. В. Формування соціальної компетентності учнів молодших класів в умовах сучасного інформаційного простору. *Освіта та розвиток обдарованої особистості*. 2015. № 6 (37). С. 37-40.
  27. Колодій А. Американська доктрина мультикультуралізму і етнонаціональний розвиток України. *Агора. Випуск 6: Україна і США: взаємодія у галузі політики, економіки, культури і науки*. 2008. С. 5-14.
URL : <http://political-studies.com/?p=578>.
  28. Конституція України. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/ua/documents/constitution/konstituciya-ukrayini>.
  29. Кудикіна Н. В. Ігрова діяльність молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: монографія. Київ: КМПУ ім. Б.Д.Грінченка, 2003. 272 с.
  30. Литвин А., Мацейко О. Методологічні засади поняття «педагогічні умови». *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 4. С. 43-63.
  31. Лощенова І. Ф. Розвиток ідей полікультурного виховання у світовій педагогічній думці. *Педагогіка і психологія*. 2002. № 1-2. С. 68-77.
  32. Манько В. М. Дидактичні умови формування у студентів професійно-пізнавального інтересу до спеціальних дисциплін. *Соціалізація особистості: зб. наук. пр. Національного педагогічного університету ім. М. Драгоманова*. Київ: Логос, 2000. Вип. 2. С. 153-161.
  33. Мичковська Р. В., Ю. І. Бец. Поняття «полікультура» та «полікультурне виховання» у сучасних наукових дослідженнях. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Педагогічна психологія*. 2013. Вип. 39(3). С.255-258.
  34. Мурсамітова І.А., Гарбузюк Т.В. Національно-патріотичне виховання як

- засіб формування соціальних та життєвих компетентностей студентської молоді. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Старобільськ, 2016. № 6. С.252-259.
35. Найн А. Я. *Инновации в образовании* : монографія. Челябинск: ИПР МО РФ, 1998. 288 с.
36. *Народознавча компетентність дітей і молоді: принципи та методи дослідження* / За ред. проф. Н. В. Лисенко. Івано-Франківськ, 2007. 280 с.
37. *Освітня програма Запорізької єврейської гімназії «ОРТ-Алеф»* Запорізької міської ради Запорізької області. Погоджено педагогічною радою (протокол від 30.09.2022 № 6).
38. Пасічник О. С. Міжкультурна медіація – переосмислення місця і ролі рідної мови у навчанні іноземних мов. *Проблеми сучасного підручника*. 2019. Вип. 22. С. 213-223.
39. *Педагогічна майстерність: підручник* / за ред. І. А. Зязюна. 2-ге вид. Київ: Вища шк., 2004. 422 с.
40. *Педагогічний словник* / за ред. М.Д. Ярмаченка. Київ: Педагогічна думка, 2001. 516 с.
41. Перетяга Л. Є. *Дидактичні умови формування полікультурної компетентності молодших школярів* : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.09 «Теорія навчання». Харків, 2008. 24 с.
42. Переходько И. В. *Формирование межкультурной компетентности студентов-лингвистов*: дис...канд. пед. наук: спец. 13.00.08 – теория и методика профессионального образования. Оренбург, 2005. 207 с.
43. Пометун О. І., Пироженко Л. В. *Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб.* / за ред. О. І. Пометун. Київ: Видавництво А. С. К., 2004. 192 с.
44. Пометун О., Сущенко І. *Путівник з розвитку критичного мислення в учнів початкової школи: методичний посібник*. Київ, 2017. 96 с.
45. Про загальну середню освіту: Закон України від 09.08.2019 р. за № 651-

- XIV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/651-14> .
46. Про освіту: Закон України від 16.07.2019 р. за № 10-р/2019
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>
47. Рамкова Конвенція про захист національних меншин. Страсбург, 1 лютого 1995 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_055.
48. Резунова О.С. Міжкультурна компетентність як необхідна складова професійної компетентності сучасного фахівця. *Науковий огляд*. 2021. № 1(73).
49. Релігійна багатоманітність та міжкультурна освіта : посібник для школи / за ред. Дж. Кіста. Львів: ЗУКЦ, 2008. 160 с.
50. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : посібник для вчителів і методистів початкового навчання. 2-ге вид., доповн., переробл. Київ, 2009. 226 с.
51. Садохин А. П. Межкультурная коммуникация: М.: «Академия», 2009. 340 с.
52. Сафонова І.О. Сутність і структура міжкультурної компетентності в контексті аксіологічного підходу. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2014. №3 (62). С.129-143.
53. Селіванова О.О. Основи теорії мовної комунікації: Підручник. Черкаси: Видавництво Чабаненко Ю.А., 2011. 350 с.
54. Словник іншомовних слів / уклад.: С.М. Морозов, Л.М. Шкарапута. К.: Наукова думка, 2000. 680 с.
55. Сніца Т. Є. Міжкультурна комунікація як суспільний феномен. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. Сер. : Філологічні науки. 2014. Вип. 3. С. 146–153.
56. Тадаєва А. В. Соціально-педагогічний супровід соціалізації молодших школярів в сучасному інформаційному просторі : дис канд. пед. наук: 13.00.05. Харків, 2016. 258 с.
57. Тараненко І. Г. Концепція багатокультурного виховання – новий напрям у розвитку національної освіти. *Відродження*. 2005. № 1. С. 5.
58. Трасберг К. Мультикультурна освіта: розвиток ідей і пошук шляхів їх реалізації в сучасному світі / під ред. Л. Васильченко. Тарту, 2004. с. 7-

- 12.
59. Український тлумачний словник. Режим доступу:
http://ukrainian_explanatory.academic.ru/184788 .
60. Філіппова І.Ю. Міжкультурна комунікація: психологічний дискурс.
Практична психологія та соціальна робота. К. 2006. № 4. С.9-12.
61. Шахрай В. Соціальна компетентність особистості в науковій літературі.
Соціальні виміри суспільства : зб. наук. пр. К. : ІС НАН України, 2008.
 Вип. 11. С. 352-362.
62. Юрченко О. Структура соціальної компетентності молодшого школяра.
Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 7
 (61). С. 234-244.
63. Якименко С. І. Розвиток особистості молодшого школяра в умовах
 навчально-виховного середовища. Професійна освіта в умовах
 інтеграційних процесів: теорія і практика: збірник наукових праць.
 Житомир : ФО-П «Н. М. Левковець», 2017. Ч. І. С. 123-126.
64. Якса Н.В. Тезаурус з проблем міжкультурної взаємодії: словник.
 Житомир, в-во ЖДУ ім. І. Я. Франка. 2006. 164 с.
65. Яценко Л. Особливості соціалізації дітей молодшого шкільного віку.
*Гуманітарний вісник Державного вищого навчального закладу
 «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені
 Г. С. Сковороди»*. 2013. № 28. С. 383-388.
66. Esses V. M., Vernon R. A. Explaining the Breakdown of Ethnic Relations.
 NY : Rutledge Publishes, 2008. 296 p.
67. Fischer E. Peoples and Cultures of the World. Washington: The Teaching
 Company, 2009. 148 p.
68. Katz L. G. Fostering children's social competence : The teacher's role /
 L. G. Katz, D. E. McClellan. Washington, DC : National Association for the
 Education of Young Children, 1997.
69. Rakotomena M. H. Les ressources individuelles pour la compétence
 interculturelle individuelle. In *Revue internationale sur le travail et la société*.
 2005. P. 668-691.
70. Thomas O. Interkulturelle Handlungstrainer in der managerausbildung.

Wirtschaftswissenschaftliches stadium. M., 1989. № 6. S.281-287.

Додаток А

Базовий навчальний план початкової освіти для закладів загальної середньої освіти з навчанням мовою відповідного корінного народу або національної меншини

Назва освітньої галузі	Кількість годин на рік				
	1 клас	2 клас	3 клас	4 клас	разом
Інваріантний складник					
Мовно-літературна, у тому числі:	385	385	385	385	1540
українська мова та література	175	175	210	210	
мова та література відповідного корінного народу або національної меншини та іншомовна освіта**	210	210	175	175	
Математична	140	140	140	140	560
Природнича	105	175	175	175	630
Соціальна і здоров'язбережувальна					
Громадянська та історична					
Технологічна					
Інформатична					
Мистецька	70	70	70	70	280
Фізкультурна*	105	105	105	105	420
Варіативний складник					
Додаткові години для вивчення предметів освітніх галузей, курсів за вибором, проведення індивідуальних консультацій та групових занять			35	35	70
Загальнорічна кількість навчальних годин, що фінансуються з бюджету (без урахування поділу на групи)	805	875	910	910	3500
Варіативний складник					
Назва освітньої галузі	Кількість годин на рік				
	1 клас	2 клас	3 клас	4 клас	разом
Гранично допустиме тижневе/річне навчальне навантаження здобувача освіти	20/700	22/770	23/805	23/805	88/3080

Додаток Б

Навчальна програма курсу “Традиції єврейського народу”
Запорізької єврейської Гімназії “ОРТ АЛЕФ” для учнів 1-4 класів
(В Основі укладеної програми лежить навчально-методичний
комплекс

“Даркейну”, СНГ - Балтія - Ізраїль, 2011-2012)

Укладачі програми вчителі початкових класів
Запорізької
єврейської гімназії “ОРТ-Алеф”: Скирда Ірина Володимирівна, Пятковська
Вікторія Іонівна

2.	Зміст єврейських свят і їх зв'язок із заповідями. Календарні дати з сучасної історії Ізраїлю. Єврейські свята. Рош а-Шана. Йом Кіпур. Сукот. Симхат Тора. Ханука. Ту бі-Шват. Пурим. Песах. Лаг ба Омер. Шавуот.	18	Актуалізація отриманих раніше знань, вдосконалення отриманих навичок з підготовки та проведення свят єврейського календаря. Усвідомлення важливості заповідей. Практично-дослідницька участь та проектна діяльність у підготовці і проведенні свят.
3.	Коло єврейського життя. Молитва Шма.	1	Засвоєння заповідей, що містяться в Молитві Шма та їх першорядна важливість для єврейського народу.
4.	Повторення. Підсумково-узагальнюючий урок.	4	Закріплення і узагальнення пройденого матеріалу.

4 КЛАС

(35 годин, 1 година на тиждень)

№ теми	Зміст навчального матеріалу	Кількість годин	Освітні вимоги
1.	Тексти і герої Танаху. Євреї в пустелі після Виходу з Єгипту. Історія з розвідниками. Сорок років у пустелі. Книга Рут.	11	Сприяння прийняттю учнями морально-ціннісних ідей іудаїзму. Самостійне читання і розпізнавання основних сюжетних ліній, імен головних героїв. Колективне

↑

Додаток В

Порівняльний аналіз українських та єврейських традицій

Подібне	Українська традиція	Єврейська традиція
Початок свята – вечір	Переддень свят вважався особливо важливим та сакральним моментом для українців, адже саме в цей час відбувається символічне єднання реального та потойбічного світів. У цей день дотримувалися посту. Свята вечеря розпочиналася з появою першої зірки на небі.	Всі єврейські свята починаються увечері, із заходом сонця, оскільки вважається, що в цей момент зароджується новий день. Як сказано у Біблії: «І був вечір, і був ранок – день один».
Пробачають образи	У Святий вечір важливо пробачати та бути пробаченим, категорично не можна з кимось сваритися, проявляти агресію чи бажати лихого.	Перед святом заведено просити пробачення за все, чим ненавмисно або навмисно скривдили один одного. Згідно єврейської традиції, людина не може бути пробачена Всевишнім, якщо залишився будь-хто, в кого не попросили пробачення за образу.
Не працюють	Оскільки Святий вечір припадає на неділю, то українці утримувалися від будь-якої хатньої роботи: прибирати, прати, шити та вишивати. Свята сприймалися нашими предками як певний стан навколишнього світу який не підпорядковується звичному укладу життя та плину часу.	На свято Рош-га-Шана у євреїв є заборона роботи. Дозволяється, проте, готувати їжу (останнє не розповсюджується на Шабат і Йом Кипур).
Моляться	Святий вечір починається молитвою і запалюванням різдвяної свічки. Господар будинку благословляє вечерю. На перший день Різдва	В обидва дні Нового року євреї не працюють, ходять до синагоги, щоб помолитися, а також слухати священні звуки шофара. Це глибоко

	<p>українці йшли до церкви на святкову літургію. Молитвами зустрічають українці й інше велике свято Різдвяного циклу –Хрещення Господнє, або ж Водохреща, яке відзначають 19 січня.</p>	<p>символічне дійство для кожного юдея. З Рош га-Шана в юдеїв починаються десять днів молитов і каяття, іменовані «Дні трепету» або «Десять днів покаяння». Закінчуються святом – Йом-Кипуром («День спокути»). Юдеї вірять, що в ці дні на небесах виноситься рішення кому жити, а кому – померти.</p>
<p>В ж и в а ю т ь обрядову їжу</p>	<p>На святій вечір українці обов'язково готують 12 пісних страв, що мають свою символіку. Зазвичай це пшенична кутя, узвар, борщ, варений горох, капуста, риба, вареники, картопля, гриби, голубці, пампушки. Кутя – найголовніша страва, з неї починають трапезу. Варена пшениця з медом і маком є актом жертви Богові, бо пшениця з медом – це сакральна частина Святої вечері. Мак – символ мучеництва, невинно пролитої крові. Мед – символ чистоти, Божого слова. А ще кутя символізує єднання з Богом і світом померлих. Тому її залишають на ніч для душ померлих, не прибирають зі столу.</p>	<p>На святковому столі євреїв також традиційні та символічні продукти. До обов'язкових відносять гранат або яблука, які символізують плодючість землі. Також частиною святкового обіду є мед (за повір'ям, якщо підсолоджувати фрукти медом, то новий рік буде солодким).</p> <p>Обов'язковою на столі є риба, яка в цей день подається з головою. Вважається, що так ти будеш «в голові, а не в хвості». Ставлять на стіл нарізану кружальцями моркву – вона нагадує золоті монети і може залучити матеріальний достаток. Ще один обов'язковий продукт свята – круглий хліб (хала) у формі вінка. Вважається, що це символ циклічності часу.</p>

<p>Дотримують с я обрядовості</p>	<p>Обов'язковими компонентами календарних свят українців були обрядовий стіл, господарська і сімейна магія, вшанування предків, передбачення майбутнього, ритуальні обходи і поздоровлення (колядки, щедрівки), рядження і маскування (вертепи, водіння «Кози»). Перед Різдом українці милися і одягали чистий одяг.</p>	<p>Євреї моляться, слухають шофар, проводять обряд ташлих, який символізує позбавлення від гріхів року, що минає. Юдеї приходять на берег якого-небудь водоймища, моляться, висипаючи при цьому у воду крихти, ніби згодують риbam свої гріхи.</p>
<p>Веселяться</p>	<p>В українській традиційній культурі впродовж різдвяних свят виконувалися веселі та жартівливі колядки, щедрівки, які сповіщали про народження Ісуса Христа, а також «накликали» на господу та її мешканців милість богів та сил природи, дарувати багатство, добрий урожай, приплід худоби, та віщувати щасливу долю.</p> <p>Під час зимових новорічних свят відбувається водіння кози – однієї з найдавніших зимових містерій, яка збереглася до наших днів і відбувається на Меланії – 31 грудня (Різдво Місяця). Коза у традиційній культурі багатьох народів символізує багатство, достаток, урожай і плодючість.</p>	<p>Веселою є зустріч Нового року у хасидів. Ребе Нахман з Брацлава вчив, що тільки поєднання співу (нінг), читання Тори вголос і танцю приносить вищу радість. Хасиди на протигагу 137 псалму царя Давида «На ріках Вавілонських ми сиділи і плакали» поставили 100-й – «Служіть Господу в радості, і постаньте перед Ним зі співом». Відтак, одним із основних постулатів хасидів є такий: «Людина повинна служити Господу в радості». Тільки у веселошах відкривається Бог, тільки радість веде до Господа, до звільнення. У євреїв хасидів (ритуальний хасидський танець), який перетворює їх у(єднання з божеством) та двейкус (наближення до містичного джерела) на театральну виставу. Тому хасиди на свято багато танцюють і веселяться.</p>

В ш а н о в у ю т ь пращурів	На святвечір, душі пращурів запрошуються до столу. Існує заборона на прибирання страв з святвечірнього столу, на якому залишається обрядова їжа для душ померлих. Обрядове «водіння кози» є символом воскресіння природи, завмерлої на час зими. Образ цієї тварини пов'язаний із вшануванням померлих предків.	Для брацлавських хасидів свято Рош га-Шана відбувається на могилі цадика Нахмана. Хасиди вважають своїм обов'язком побувати на ній хоч раз у своєму житті, а якщо там зустріти Новий рік, то наступний рік буде дуже щасливим для них.
------------------------------------	---	--

Відмінне	Українська традиція	Єврейська традиція
Календар	Сонячний, початок літочислення – від народження Ісуса Христа (за яким нині – 2020 рік)	Місячно-сонячний календар, початок літочислення – від створення світу (за яким нині – 5781 рік)
Місяць року	Святкують взимку – 6 січня (у православних християн). День свята постійний.	Святкують восени, у перші два дні місяця Тішрей. Свято рухливе.
Зміст свята	День народження Різдва Сонця у язичників, Ісуса Христа у християнській традиції.	День народження створення світу, день, з якого для представників цієї релігії починається суд над усім створеним.

Зміст свята	У слов'янській традиції – веселі свята, головна мета яких відповідала корінним прагненням хлібороба: забезпечити добробут і щастя родини, щасливий шлюб для молоді, високий урожай та плодючість худоби, відвести всіляке зло, передбачити майбутнє і вплинути на нього. З молитвами зверталися	У єврейській традиції Рош-га-Шана – час для веселощів і одночасно духовний виклик. Головне завдання людини у ці святкові дні – згадати про все, що сталося за рік, прислухатися до голосу совісті, зізнатися собі в усіх своїх поганих вчинках і щиро в них розкаятися. Віра в те, що Бог бажає усім лише добра, і що кожен заслуговує на другий шанс, щоб виправити свої помилки, робить дні Рош га-Шана світлим святом.
	до Бога та сил природи.	
Місце святкування	Святкують в родинях, громадах. Це родинне свято. У цей день вся сім'я повинна бути разом вдома. У народі кажуть: «Боже сохрани десь заночувати в цю ніч, бо цілий рік будеш блукати по світу».	Для євреїв також важливим є збори всіх членів общини (родини) для здійснення святкових церемоній та богослужіння. Хасиди, до прикладу, приїждять до могили цадика Нахмана для здійснення урочистих молитов і часто святкують його поза межами сім'ї.
Тривалість	Українці святкують від Різдвяного надвечір'я до свята Водохреща (14 днів)	Святкування Рош-га-Шана триває 10 днів. Проте веселитися дозволяється лише 1 день, решта – ні, бо десятий день – Судний. Юдеї вірять, що в цей день виноситься остаточне рішення і Бог ставить печатку на запис.
Особливість	Поєднання народних (язичницьких традицій) із християнськими. До прикладу, віншування в колядках небесних світил (сонця, місяця, зірок) й Бога. В українській культурі збереглася традиція	Головна особливість святкування єврейського нового року – на службі в синагозі сурмлять в шофар (духовий інструмент з баранячого рогу), викликаючи віруючих на Божественний суд і закликаючи до покаяння. Ще однією з відмінних рис єврейських свят, починаючи з біблейської епохи, була їх масовість, залучення у святкове

	<p>ставити Солом'яного Дідуха. Як тільки сходила перша різдвяна зірка 6 січня, до хати заносили святковий сніп – Дідух. При цьому приказували: «Дідух – до хати, біда – з хати». Сніп впускав до хати святковий настрій, мир, добробут, затишок – вірили наші пращури.</p>	<p>дійство всіх, без відмінності статі, віку та соціального статусу. У Старому Завіті наказується святкувати та веселитися чоловікам, жінкам, вільним та рабам, а також іноземцям, що живуть «серед синів Ізраїлю».</p>
Вітання	<p>Як тільки на небі сходила Зоря, колядники ходили від хати до хати, щоб сповістити людей про народження нового Сонця, а зображення цього сонця носили з собою. Ця традиція збереглася й до сьогодні. В українській традиції вітання не мають одного зразка. Заходили в двір, будили господаря і співали його родині величальних пісень про сонце, місяць, зорі, які символізували господаря, дружину та дітей.</p>	<p>Традиційно вітають один одного «Шана това у метука!» – Гарного та солодкого року! Благословляють один одного такими словами: «Нехай Всевишній у Книзі Життя запише вам гарний рік і скріпить запис печаткою».</p>
Т р а д и ц і ї одягу	<p>Ознакою традиційного жіночого і чоловічого одягу є барвистість, декоративна мальовничість.</p>	<p>У єврейській традиції переважає чорно-білий колір вбрання.</p>

Додаток Г

Матеріали для підготовки до заняття з дисципліни

«Традиції єврейського
народу» Традиційний одяг
євреїв

Розділ 9 Традиційний одяг євреїв (хасидів)

Хасидів, які приїжджають на свято Рош-га-Шана в Умань вирізняє серед інших одяг, у кольоровій гамі якого тільки два кольори – чорний і білий. У пересічного українця виникає багато запитань, серед яких: чому саме такі кольори; які обов'язкові елементи чоловічого і жіночого одягу; чи можна за одягом визначити статус, місце проживання, приналежність до окремої громади; чи поширюються вимоги до одягу на дітей; як відрізнити буденний одяг від святкового; яку назву мають обов'язкові елементи одягу та багато іншого.

Хасиди носять традиційний єврейський одяг. У «Законах про заборону ідолопоклонства» у параграфі 11 Рамбам пише: «Не можна дотримуватися звичаїв неєвреїв і уподібнюватися їм, як в одязі або в зачісці, так і в інших подібних речах, як сказано в Торі (Ваікра, 18-3): «І за звичаями їх не ходіть». А потрібно єврею бути відокремленим від них, і повинен він бути впізнаваний за одягом і за іншими своїми ознаками, так само як він відрізняється від них у своїх поглядах і життєвих принципах. Одяг євреїв має вказувати на смирення і скромність його носіїв.

Євреї Східної Європи завжди відчували вплив тих народів, в оточенні яких жили. Сучасний одяг хасидів – це костюм міщанина часів зародження хасидизму. Чоловічий одяг рядового єврея XVIII ст. складався із сорочки, штанів до коліна, оксамитової жилетки і шовкового пояса (гартла). Головними уборами служили: ярмолка, штраймл (кругла хутряна шапка) і сподик/сподек – головний убір із плоскою плюшевою основою.

Костюм ранніх хасидів виділявся рядом характерних ознак. Чоловіки носили штани по щиколотку, які підв'язували шнурком до ноги. Короткі штани мали своє символічне значення, вони не повинні були торкатися землі,

тому, що порушується святість. Ті, хто носять такі штани нині, одягають ще чорні гольфи до колін, які називаються зокн. Іноді штани звичайної довжини заправляють в гольфи. Така форма одягу називається козак-зокн – ще одне явне запозичення з української культури.

В давнину натільною білизною євреїв була сорочка із вовни або льону, дуже довга, без гудзиків, в складку, що замінює комір, протягнутий білий шнурок. Традиційно сорочка шилася без карманів і манжетів. Крім того одягали чорну довгу капоту (плащ з капюшоном), лапсердак (покриття для тіла) і чулки.

Іншим обов'язковим компонентом одягу євреїв з давнини є особливе молитовне квадратне покривало – талес (талліт). Талес виготовляється із вовняної, ситцевої або шовкової тканини білого кольору з декількома вишитими блакитними, синіми, чорно-синіми або чорними смугами. На чотирьох кутах талесу до спеціальних отворів прив'язуються 8 китиць (кутаси) – ціцит. Вони мають нагадувати вірним про 613 заповідей Тори: «І будуть китиці у вас, щоби, дивлячись на них, згадували всі заповіді Бога і виконували їх. На чотирьох кінцях покривала, яким ти накриваєшся (під час молитви) зроби собі китиці». Єврей із накинутим талесом – універсальний символ людини, яка заглиблена в молитву.

Чорний колір одягу, який носять євреї – це також данина традиції. Заповідь віри велить «Будь скромним перед Всевишнім» і нагадує, «Хто побачить себе одягненим в чорне, зламається в нім пристрасний початок і утримається він від гріха». Відтак, сьогодні хасиди носять традиційний одяг, чорно-білі кольори якого роблять його скромним і, водночас, святковим та охайним.

Ми уже згадували про час, коли серед єврейського населення ширився рух просвітництва (Гаскала). Серед їх прихильників була вимога відмовитися від носіння традиційного одягу, який вирізняє їх від інших. Саме таке болюче питання звучало у приватній бесіді князя Миколи Івановича Долгорукова та ідеолога Гаскали в Умані Бернарда Гурвича, які зустрілися на

початку ХХ ст. На питання «Що не вистачає вам для щастя?» Гурвич відповів: «Я б велів, щоб нам заборонили, насамперед, носити наше шутівське плаття, яке кладе на нас печать безчестя і срамоти. Всяк, хто мене побачить в цьому платті, показує пальцем. Це сором, який закриває мені вхід і відчужує мене від світу». Продовжуючи розмову, молодий Гурвич сказав, що він, на жаль, не може змінити одяг, якби на те був указ, то він зробив би це перший. А так, він не стане приносити смуток своїм віруючим батькам, тому що ніякий сором, який він терпить від християн, не вартий однієї сльози його матері.

Наведемо інший приклад розмови, яка відбулася між прихильником реформ, який прийшов до Шолома Рокаxu з Белза і запитав: «Ребе, розкажіть, в що одягався прабацько наш Аврам? Аврам, напевно, не ходив в чорному сюртуку!» Посміхнувся ребе розумникові і відповів: «Я не знаю, синок, чи ходив Аврам в шовковому халаті і штраймле, але я точно знаю, як він вибирав одяг. Дивився, як одягнені неевреї, і одягався інакше».

Серед обов'язкових атрибутів є кіпа – головний убір благочестивого єврея, що символізує скромність, смирення і благоговіння перед Всевишнім. Являє собою маленьку круглу (в'язану або зшиту з тканини) шапочку, що прикриває маківку. Часто її називають ще ярмулка, носять окремо або під капелюхом. Ярмулку іноді прикріплюють до волосся шпилькою.

Іншим обов'язковим компонентом одягу є особливе молитовне квадратне покривало – талес (талліт). Серед багатьох віруючих євреїв побутує звичай накидати талес вдома, а відтак йти на богослужіння до синагоги. Під час ранкової молитви притискають китиці талеса до очей і тричі цілують їх, проголошуючи останній розділ молитви Шма. Неодружені чоловіки моляться без талеса. У деяких єврейських громадах під час шлюбної церемонії наречений одягає талес. Його одягає також викликаний до читання Тори. Померлого чоловіка, зазвичай, ховають в його талесі, з якого зняті або зрізані китиці. Традиційним для чоловіків є носіння фракa або сюртука поверх білої сорочки. Фрак не має кишень і застібається справа наліво, як і

весь традиційний єврейський чоловічий одяг, має глибокий розріз і два гудзики ззаду (там, де хлястик).

Хасиди як буденний одяг носять чорну капоту – крій якої відрізняється по довжині, фактурі, розрізу ззаду, формою лацканів. За цими ознаками можна відрізнити хасидів різних напрямів. Крім капотів є ще халати, бекечі, жугшці. Халати – одяг для особливих випадків: свят, святкових обідів, для занять в школі тощо. В Шаббат і Йом Тов багато хасидів одягають особливий чорний атласний плащ – бекеше. І капота, і сюртук, і халат хасидів перетягнуті поясом (гартл), зробленого з тканини або сплетеного з ниток. За шириною поясу можна визначити соціальний статус хасида.

На відміну від українців, обов'язком кожного єврея є носити кошерний одяг. Йдеться про одяг, що виготовлений згідно з приписами Тори: «Одежа двоїста, мішанина ниток, не ввійде на тебе» або «Не вдягай одежі з суміші вовни й льону».

Найбільш різноманітними є головні убори євреїв, яких налічується більше трьох десятків. Поверх ярмолки євреї одягають капелюх або шапку (може бути і кепка). Тип головного убору свідчить про походження, приналежність до общини і навіть соціальний статус. Багато хасидів носять у будні шляпу – капелюш. Крім капелюша є ще кнейч, гамбург, плуш, сабет і багато іншого, які відрізняються фактурою, фасонами, заломами тощо.

Іншим видом головного убору є хутряна шапка – штраймл. Їх є близько десяти видів. Штраймл надягають тільки в особливо урочистих випадках (в суботу, свято, на весілля або коли зустріч з ребе). Колись цей головний убір був точним показником економічного становища його власника. Щоправда, і зараз він коштує чималих грошей. Бідні носили штраймл з необроблених хвостів. Такі шапки були важкими, і можна було порахувати, скільки там хвостів. А по нужді носили і штраймл з простого овечого хутра. Люди середнього достатку носили лисячий штраймл, а заможні – із соболя. За часів царювання Миколи I в Російській імперії були спроби змінити зовнішній вигляд євреїв, щоб вони своїм традиційним одягом не відштовхували християн від спілкування з ними.

Для цього був введений особливий податок на пошиття єврейського

одягу.

Одяг єврейських жінок мав свої особливості. У єврейок, на відміну від інших національностей, немає традиційного костюма. Причиною є те, що єврейська цивілізація в різні часи була розпорошена по світу, відтак євреї носили загальноприйняту в країні одягу, проте в різні часи були елементи одягу, які їх завжди виділяли. Одяг єврейки мав бути скромним і відповідати принципу цнют, але в різні часи у єврейок була своя мода.

Як і 200 років тому єврейська жінка не може ходити з непокритою головою. Відкривати волосся жінці дозволяється тільки вдома. Важливим елементом одягу ортодоксальної іудейки є парик (шейтель), який є своєрідним компромісом між бажанням бути привабливою і заборонаю відкривати волосся перед чужими чоловіками. Такі особливі головні убори, характерні для єврейок, з'явилися ще у XVII ст. Спочатку прикривали голову чепчиками, париками із коричневого сатину. Популярними були парики у XVIII ст., а у XIX ст. знову стали відмінною рисою моди єврейських жінок. На сьогодні вимога носити парик жінкам залежить від думки релігійних авторитетів. Наприклад, в общинах сквирських і самарських хасидів заміжнім

жінкам прийнято голити голову і одягати парик. Дівчатка і незаміжні молоді єврейки не покривають волосся. Верхній жіночий єврейський одяг у давнину був яскравіший від чоловічого, але використовувався в основному в домашньому середовищі. Поверх сукні одягався камзол або вестл. Обов'язковим атрибутом жіночого традиційного одягу єврейки слугував так званий брустух – нагрудник, який одягався поверх сукні та закладався за спідницю, як ми це

бачимо на світлині з експозиції Чернівецького обласного краєзнавчого музею. На зображенні єврейка у традиційному народному вбранні, на грудях якої – оздоба «нагрудник». З точки зору символіки – це своєрідний захист жінки, з точки зору естетики – прикраса одягу. Нагрудник – це прямокутної форми оздоба, пишно орнаментована, у верхній частині зав'язується на стрічки, а внизу знаходилася шовкова смужка тканини для притримування. Уся прямокутна площа прикраси художньо оздоблена вишивкою. Virізнялися своєю роботою іспанські нагрудники, які виготовлялися

зі срібних і золотих ниток. Завдяки особливостям даної техніки майстри застосовували найрізноманітніші геометричні мотиви, рідше рослинні. Доповнювалося плетиво тонкими срібними бляшками. Зазвичай вишивка чи то плетиво виконувалися ажурно з просвітами, що створювали додатковий художній ефект. Тканина, на яку підшивалася вишивка, була знизу довша та не орнаментувалася (для закладання за пояс). Використовували для нагрудника дорогі тканини (шовк, оксамит, атлас), оздоблювали плетивом, вишивкою, блискітками. Ще одним традиційним елементом одягу єврейок був фартух, який мав функціональне та символічне призначення – охороняти від забруднень і пристрїту.

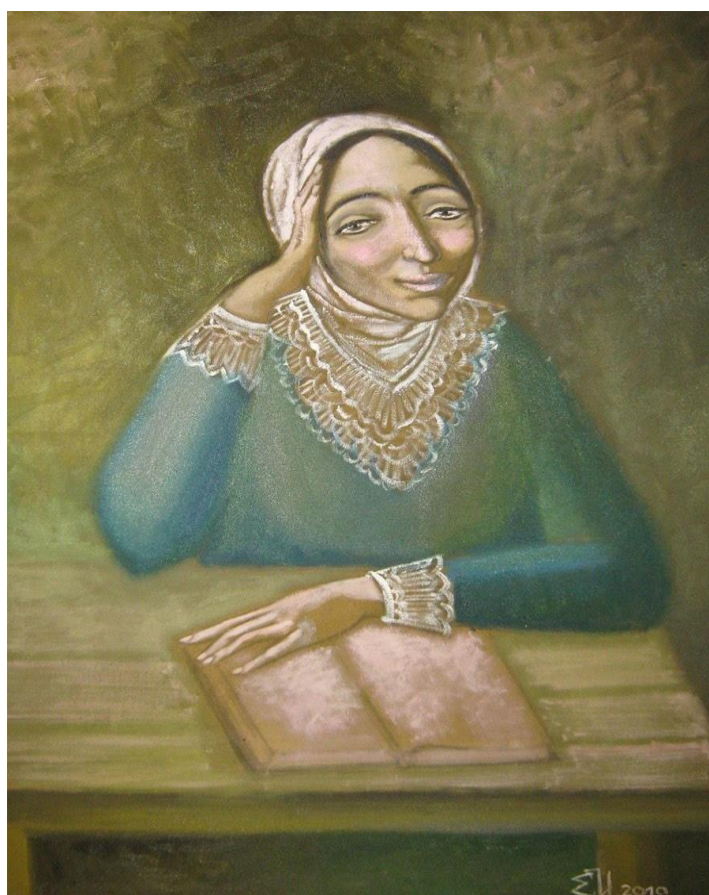
Верхній одяг жінки повинен закривати лікті, мати довжину нижче колін, він мав невеликий виріз, що прикривався нагрудником. Сукні жінок старої віри були довгими і прикрашені ручною вишивкою або мереживом. Руки приховували за довгими рукавами звуженими до зап'ясть. У такій сукні був також прикрашений мереживом ворїт-стійка, який прилягав до шиї. Щільним кільцем талїю обхоплював і шкіряний пояс. Дитячий костюм для дівчаток практично не відрізнявся від дорослого вбрання. Сукня також була досить закритою, але коротшою. Нині жіночий костюм складається з сукні або блузи зі спідницею.

Згідно з традицією, кожен єврей повинен був носити на шиї освячену рабином монету – амулет. Дарували амулети (єврейською «кеміа»)

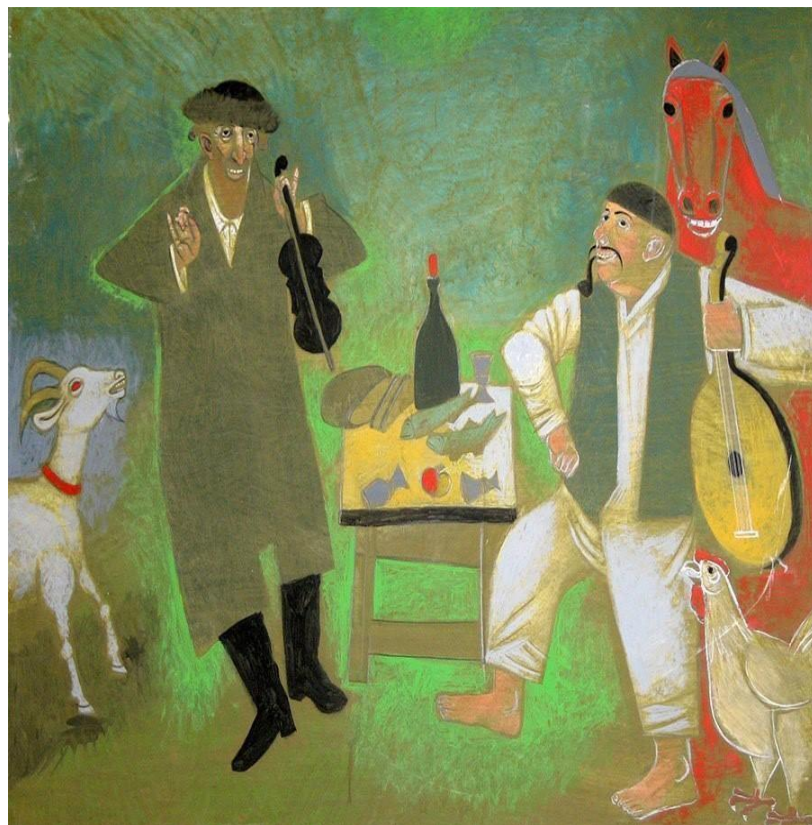
новонародженим. Використовували їх більше євреї-равіністи, які схильні до містичних переконань, особливо це стосується хасидів. Прийнято у єврейок носити ювелірні прикраси – підвіски, сережки, персні, годинники, які виготовлені з дорогих металів (срібла, золота) та каменів, доповнювали діамантами, рубінами, бірюзою. Популярними були сережки: різні за формою, пишно орнаментовані, декоровані слоновою кісткою та різними коштовними каменями. Прикраси за Талмудом належать до речей, що скрашують життя. За релігійними поглядами, євреї, сумуючи за зруйнованим Єрусалимом, не повинні відмовлятися від речей, які приносять їм задоволення та навіть більше – чоловіки повинні купувати своїм дружинам прикраси, а ті, у свою чергу, ними не зловживати. Звичайно, говорячи про оздоблення, треба пам'ятати про соціальну нерівність, яка панувала у єврейському середовищі. Проте, у спогадах сучасників, єврейські жінки завжди одягалися добротно й елегантно.

Час вносить зміни, і те, що носили 200 років тому наші прашури, стало предметом етнографічних студій. Натомість, ортодоксальні євреї продовжують зберігати свої традиції, тому чоловіки носять одяг, який був ознакою 200-річної давнини. Жіноче вбрання, здебільшого, також уособлює данину цінностям патріархального суспільства, а самі жінки, вочевидь, почувуючись цілком комфортно в умовах, де пріоритет родинного і, відповідно, релігійного життя над іншим не викликає жодних сумнівів чи непорозумінь. Не можна рівняти одяг жителів великих міст і провінційних містечок. Але у більшості випадків образ єврейки в усі часи уособлює цінності, пов'язані найперше з родинним життям, і слугує взірцем гідності людини, котра добре розуміє межі власної відповідальності.

1. Розгляньте і прокоментуйте сюжети картин Олени Котляр. Яким є одяг жителів штетлу? В чому проявляється традиційність жіночого та чоловічого вбрання?

3. Фасон одягу сучасних євреїв може змінюватися. Незмінними в одязі повинні залишатися галахічні критерії скромності, розумності та практичності. Складіть характеристику жіночого та чоловічого образів, що представлені на світлині.

Додаток Д

Заповіді Землі Ізраїлю

Тип уроку: Вивчення нового матеріалу.

Цілі і завдання уроку:

- допомогти учням усвідомити особливий зв'язок народу Ізраїлю із Землею Ізраїлю;
- розширити знання учнів про заповіді Землі Ізраїлю;
- розвинути вміння аналізувати, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки на прикладі законів, пов'язаних із Землею Ізраїлю;
- познайомити учнів з поняттями "шміта", "трума", "маасер", "пеа", "лекет", "шхіна";
- допомогти учням зрозуміти сенс заповідей, пов'язаних із Землею Ізраїлю, і сформувати у них переконання в необхідності їх дотримання;
- допомогти учням усвідомити важливість і практичну значущість застосування знань по предмету.

Ілюстративний матеріал і устаткування:

Єврейський календар, Хумаш.(Тора)

Хід уроку

I. Вступна частина

Перевірка домашнього завдання.

Запис в робочому зошиті на стор.6 дати уроку.

Актуалізація пройденого матеріалу

Бесіда з класом. Підготовка до сприйняття теми.

- Майже у кожного народу є своя країна. Де знаходиться і як називається країна євреїв?
- В чому особливість зв'язку єврейського народу із Землею Ізраїлю? Чим не схоже відношення євреїв до Землі Ізраїлю на відношення інших народів до своїх країн?
- Якщо учні відповіли, що Земля заповідана Всевишнім, запитати, чи пам'ятають вони з Тори, як і коли це сталося?

- Кому з праотців першому була обіцяна Земля Ізраїлю? По імені кого з праотців названа ця земля? Як вона називалася раніше?

- Чи знаєте ви які-небудь заповіді Тори, які стосуються Землі Ізраїлю (підказка: пов'язані із землеробством)?

II. Основна частина

Робота по темі. Заповіді Землі Ізраїлю .

Обов'язково зачитати вірші з книги Ваїкра.

Як ви думаєте, чому ці заповіді відносяться тільки до Землі Ізраїлю?

Як заповіді пеа, лекет і шхіха допомагають євреям зробити їх країну краще, а суспільство більш справедливим?

Попросіть учнів згадати все, що вони знають про коєнів і левитів.

Хто такі левити? А коєни? Чиї це нащадки?

Яку роль вони виконували за часів Храму?

Додатково: чи знаєте ви, що сьогодні відрізняє коєнів і левитів від інших євреїв? Якщо якому-небудь євреєві відомо, що він коєн, в яких ритуалах він бере участь?

(Наприклад, біркат коанім, підьон а-бен.)

Що таке трума і маасер? У чому їх відмінність один від одного?

Навіщо треба відділяти труму і маасер?

Як ви думаєте, кому було більше користі від цієї заповіді – коєнам і левитам які отримували труму і маасер, або іншим євреям, які віддавали їх? Чому?

Як ви думаєте, з якими поганими людськими якостями допомагають боротися ці заповіді? Як ці заповіді допомагають людині подолати гординю і почуття невдячності?

Як ви думаєте, як заповіді труми та маасера допомагали євреям відчувати себе єдиним народом, який служить Всевишньому?

4) Граємо в гру

Можна пограти в гру, розділивши клас на три групи: коєнів, левитів і ізраелім. Кожна команда повинна розповісти (показати сценку) про один свій

самий звичайний день, а також підготувати два подарунки кожній з двох інших команд.

Попросіть учнів згадати, що вони знають про бікурим.

Що таке бікурим? Як можна перекласти це слово українською мовою?

Одно з назв якого свята - хаг а-бікурим? Чому?

Від плодів яких рослин приносили бікурим до Храму?

Спробуйте назвати як можна більше рослин.

Під час яких свят приносили бікурим від ячменю та пшениці?

А від п'яти інших рослин?

Що загального між заповіддю бікурим, трума, маасер? А чим вони відрізняються?

Попросіть учнів згадати, що в іудаїзмі пов'язано з числом сім.

Шабат - сьомий день.

Тішрей - сьомий місяць, особливий.

Песах і Суккот - сім днів свята.

Сім видів рослин.

(Може бути ще багато варіантів відповідей.)

Чи відома вам яка-небудь заповідь, пов'язана одночасно із Землею Ізраїлю і з числом 7?

У чому духовний сенс суботнього року?

Що загального між заповідями суботнього року і суботнього дня?

III. Підсумок уроку

Що вивчали сьогодні на уроку? Що нового дізналися? Що здалося найважливішим?